

Narodna nošnja bačkih Hrvata Šokaca u Baču, Vajskoj i Plavni¹

*Tomislav Augustinčić**

Sažetak

U radu autor daje pregled dosadašnjih istraživanja narodne nošnje Hrvata Šokaca u mjestima Bač, Vajska i Plavna u regiji Bačkoj u Srbiji. Opisuje se muška i ženska narodna nošnja, njezina izrada, ukrašavanje i odijevanje, kao i pravila odijevanja suvrstica nošnje. Daje se i pregled faza napuštanja narodne nošnje te opaske o suvremenoj ulozi narodne nošnje u identitetu bačkih Hrvata Šokaca.

Ključne riječi: narodna nošnja, identitet, bački Hrvati Šokci

Uvod

Ovaj je rad rezultat mojeg sad već višegodišnjeg istraživanja narodne nošnje Hrvata Šokaca u Bačkoj.² Hrvati Šokci u Bačkoj, dijelu Vojvodine u Srbiji, žive u naseljima duž Dunava: u Monoštoru i Beregu (srp. Bačkom Bregu) u sjeverozapadnoj Bačkoj, u mjestu Sonta u središnjoj zapadnoj Bačkoj, u sklopu općine Apatin, te u jugozapadnoj Bačkoj u mjestima Bač, Vajska, Plavna i Bođani (Sekulić 1993, 70).³

Narodna nošnja istaknut je dio tradicijske kulture među bačkim Hrvatima Šokcima; o njoj vrlo rado progovaraju, ističu je i prikazuju, među ostalim, u turističkoj promociji svojih naselja. Ona je bitan marker u identitetu Hrvata Šokaca u Srbiji, koji njome izražavaju svoj nacionalni i manjinski (hrvatski) identitet i

* student druge godine diplomskog studija etnologije i kulturne antropologije, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu

¹ Srdačno zahvaljujem dr. sc. Milani Černelić, dr. sc. Tihani Petrović Leš i Katarini Bušić na savjetima i uputama u oblikovanju ovog rada i predstavljanju skupljene građe.

² Istraživanje sam započeo 2015. godine kao dio nastavne obveze u sklopu kolegija Prakse terenskih istraživanja, na preddiplomskom studiju etnologije i kulturne antropologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, pod mentorstvom voditeljice kolegija dr. sc. Milane Černelić.

³ Uz naselja u Srbiji, Hrvati Šokci žive i u naselju Santovo (Hercegszántó) u Mađarskoj. Prema Anti Sekuliću, do 1945. godine u hrvatska šokačka naselja ubrajala su se u Bačkoj u Srbiji i naselja Bukin (preimenovano u Mladenovo) i Novo Selo (1993, 70).

subetnički (šokački) identitet. Svjesni lokalnih specifičnosti, tj. sličnosti i razlika s nošnjama drugih šokačkih naselja, u razgovorima o nošnji ujedno iskazuju i svoj lokalni identitet i društvenu povijest svojih zajednica.

Duga tradicija predstavljanja nošnje i tradicijske kulture kroz djelatnosti prvo mjesnih kulturno umjetničkih društava, a onda od dvijetisućitih godina osamostaljenih kulturno umjetničkih društava Hrvata Šokaca,⁴ svakako su pridonijeli činjenici da je nošnja jedan od glavnih markera šokačkog identiteta u Bačkoj. Upravo su u sklopu ovih društava njihovi članovi provodili vlastita istraživanja povijesne i etnografske baštine bačkih Šokaca,⁵ a ovi su lokalni istraživači bili iznimno vrijedni kazivači.⁶ Uz etnografsku građu koju su skupila i predstavila lokalna kulturno umjetnička društva, a koja je većinom neobjavljena, o narodnoj nošnji bačkih Hrvata Šokaca pisano je u nekoliko navrata.

Istraživanja narodne nošnje bačkih Hrvata Šokaca

Radovi lokalnih autora, prema sadržavaju vrijedne etnografske podatke, redovito se usmjeravaju na samo jedno od naselja Šokaca i nisu šireg opsega, a ponegdje sadržavaju i pogreške. Povjesničar Zvonko Tadijan iz Sonte autor je knjige *Šokačke narodne nošnje u Bačkoj* (2011) u kojoj je dao pregled povijesti naseljavanja i privredivanja bačkih Šokaca, opis uzgoja i prerade tekstilnih sirovina te jezgrovit opis narodne nošnje s fokusom na Sontu i sažetim, djelomičnim opisima svečane nošnje u drugim šokačkim mjestima u Bačkoj. Marija Šeremešić (2003) jezgrovito je opisala nošnju Hrvata Šokaca, s fokusom na Monoštor i Bereg, s pojedinim etnografskim podacima o nošnji u Sonti i drugim šokačkim mjestima.

Josip Forjan autor je dvaju članaka o narodnoj nošnji bačkih Hrvata Šokaca, do sada jedinih stručnih radova o ovoj temi. Njegov tekst preglednog karaktera (2006) objavljen je u sklopu edicije *Narodne nošnje Hrvata u svijetu*, a u njemu daje sažet i jezgrovit prikaz nošnje, njihove izrade i ukrašavanja. Drugi članak u zborniku *Šokadija i Šokci* (2007) analitičkog je karaktera u kojem je ovaj autor dao jezgrovit prikaz tipoloških cjelina odijevanja Šokaca u Bačkoj (u Srbiji i Mađarskoj), sažet opis karakteristika starijeg i novijeg sloja odijevanja te opis sastavnih dijelova nošnje i njihova ukrašavanja. Prema ovom autoru, narodna nošnja bačkih Šokaca pripada

⁴ U Baču je djelovao HKPUD „Mostonga“, koje je danas zamijenilo Udruženje građana „Tragovi Šokaca“. U Plavni je 2008. godine osnovan HKUPD „Matoš“, a u Vajskoj i Bođanima od 2002. djeluje HKUPD „Dukat“. U Sonti djeluje KPZH „Šokadija“, osnovana 2002. godine. U Beregu od 1947. djeluje HKPD „Silvije Strahimir Kranjčević“ (oko 2000. godine je pridodan pridjev „hrvatsko“ imenu društva), a u Monoštoru KUDH „Bodrog“ osnovan 2001. godine.

⁵ Kao, primjerice, članovi HKUPD-a „Matoš“ iz Plavne (Pelajić i Pelajić 2014).

⁶ Ipak, mnogi su moji kazivači, osobito oni aktivno angažirani u kulturno umjetničkim društvima, u razgovorima isticali postepeni gubitak svoje tradicijske kulture i baštine, često napominjući da su posljednja generacija Šokaca sa znanjem o tradiciji i baštini, ali dodajući da su i oni već mnogo zaboravili, podijeljeni u osjećajima straha i beznađa da će se njihova tradicija i identitet izgubiti, ali djelujući s nadom i u nadi da će se tradicijsko znanje sačuvati.

panonskom tipu narodne nošnje, a dijeli mnoge zajedničke elemente s hrvatskim šokačkim nošnjama u Baranji, Srijemu, Slavoniji (2007, 480). Ovi radovi općenito daju pregled tipoloških karakteristika narodne nošnje, ukazujući na glavne karakteristike, karakteristike izrade i ukrašavanja prema vremenskim slojevima. Uz radove Josipa Forjana vrijedi spomenuti i tekst etnologinje Vlaste Šabić, u kojemu je opis nošnje Šokaca iz Bačke povezan uz prezentaciju građe iz zbirke Etnografskog odjela Muzeja Slavonije, i to sažetog opisa kompletne djevojačke nošnje iz Bođana te *oplećka* i *skuta* iz Vajske (Šabić 2007, 401).

U svim radovima, ipak, nedostaje detaljniji prikaz promjena u izradi, ukrašavanju i pravilima odijevanja kao i karakterističnih varijacija u ukrašavanju, a ponajviše nedostaju podaci o napuštanju narodne nošnje i prožimanjima s građanskim odijevanjem. Premda su u ovim radovima neizostavni spomeni tradicijskog gospodarstva, kao što je uzgoj biljaka radi sirovina za izradu tekstila, u njima izostaju drugi aspekti tradicijske kulture vezani uz narodnu nošnju, poput ovakvih vjerovanja:

Na primer, još je moja mama tkala. Pa onda se ta jedna soba ispraznila, te velike stative su bile, onda smo mi deca tako oko nje. Pa dodavali smo joj onaj čunak s vunom. I onda, na primer, kad se završava, sad zadnja ta, onda kaže „Deca, napolje, puca top“. Nisu smela biti deca, kao, unutra, kad se završava to [tkanje]. I tako, ne znam. Bilo je tih raznih verovanja, jako puno su verovali.
(Katica Barukčić, Vajska)

Iznimku predstavlja knjiga Mile Bosić *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj* (1992),⁷ iscrpna studija u kojoj je autorica opisala svečano odijevanje svatovskih aktera, vremenski naznačene promjene u odijevanju te ulogu nošnje u sklopu svadbenih običaja.

Cilj rada

Cilj je ovog rada etnografskom građom dopuniti dosadašnje spoznaje o nošnji bačkih Hrvata Šokaca u Baču, Vajskoj i Plavni (s pojedinim opaskama za Bođane)⁸ i to prikazom promjena u izradi i ukrašavanju suvrstica narodne nošnje.

Ovim radom želim prikazati teme lokalne, tradicijske i suvremene upotrebe odjeće, tj. razlike u odijevanju prema privatnom i javnom prostoru, spolu, dobi, društvenom statusu ili zanimanju, posebnim prigodama tijekom godine, obuhvaćajući time i izradu nošnje, promjene u izradi, stilu i funkciji odijevanja (usp. Radauš Ribarić 1975; Schneider 1987; Bonifačić 1997; Muraj 1998).⁹

⁷ O svadbenim običajima u Baču i darivanju nošnjom kao njihovim dijelom pisao je i Stjepan Beretić (1987), no ovaj autor nije opisivao sam izgled narodne nošnje.

⁸ Tijekom istraživanja intervjuirao sam svega jednog kazivača iz Bođana, Josipa Dumendžića „Meštra“, inače vrsnog poznavatelja širokog opsega tema iz tradicijske kulture Bođana. Kazivač je istaknuo kako nije bio osobito upoznat s narodnom nošnjom, no na prezentaciji preliminarnih rezultata istraživanja prokomentirao je kako za Bođane vrijede sakupljeni podaci za Vajsku i Plavnu.

⁹ Teme istraživanja oblikovao sam prema radovima ovih autorica, a upitnicu prema Osnovi za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu (1997 [1987]) Antuna Radića.

Većina u istraživanju sakupljenih podataka odnosi se na razdoblje od dvadesetih i tridesetih godina do pedesetih i ranih šezdesetih godina 20. stoljeća. O narodnoj nošnji najviše su kazivale žene, s pojedinim kazivanjima muškaraca o obrtnicima. Starije kazivačice rođene tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća još su se u mladosti svakodnevno odijevale u nošnju, a prestaju je odijevati nakon Drugoga svjetskog rata, dok su se kazivačice rođene tijekom i poslije Drugoga svjetskog rata odijevale u građansku odjeću ali su odjenule nošnju za različite prigode. Većina kazivačica aktivno je angažirana oko čuvanja i predstavljanja narodne nošnje kroz djelovanje kulturno umjetničkih društava i udruženja građana. Podatke o nošnji u prvim desetljećima 20. stoljeća kazivačice su znale posredno, prema pričama roditelja, sjećanjima na odijevanje u selima ili procjeni starosti komada nošnje prema tome tko ih je izradio ili prema približnom datiranju fotografija.

Nazivlje

U Baču, Plavni i Vajskoj kazivačice su koristile tri naziva kako bi označile tri tipa nošnje koju su odijevale žene do šezdesetih godina dvadesetog stoljeća: *skute*, *ruvo* i *haljina*.¹⁰ Nazivlje koje koristim u ovom radu za suvrstice šokačke narodne nošnje oblikovao sam uvažavajući ovo nazivlje i podjelu.

Skute podrazumijevaju šivanu odjeću, izrađivanu sastavljanjem platna, a koja se sastoji od razdvojenog gornjeg i donjeg tijela: suknje (*skuta*) i košulja različitih naziva. Za ženu koja se odijevala u *skute* reklo se da *nosi se šokački*.

Kako je istaknula Stanka Čoban iz Bača, izraz *ruvo* u šokačkom govoru nekada je označavao svu odjeću. *Ruvo*, specifično označeno tim izrazom, u svim lokalitetima predstavlja krojenu odjeću koja je posebna suvrstica nošnje, izrađivana prema elementima građanske odjeće, odnosno, smatrale su kazivačice, prema nošnji vojvođanskih Hrvata Bunjevaca (zbog čega se govorilo *nosi se bunjevački*). *Ruvo* se počinje izrađivati prije a osobito tijekom Drugoga svjetskog rata, a intenzivno pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća.

Haljina je pak kupovna građanska haljina koja se kupuje i odijeva učestalo nakon Drugoga svjetskog rata, osobito odjeća za svečane prilike, kada bi se reklo *nosi se u haljini*. Svakodnevnu konfekcijsku odjeću kazivačice su zvale *roba* ili (šokački) *ruvo*.

Izrada i ukrašavanje odjeće

Sirovine

Glavna sirovina za izradu tekstila bila je konoplja, odnosno *kudelja*, koju su prema kazivanjima uzgajali gotovo svi Šokci na svojim poljoprivrednim dobrima te koristili za kućnu izradu tekstila. Koliko je kućanstvo uzgajalo kudelje ovisilo je o njihovim imovinskim mogućnostima. Prema kazivanju Katice Barukčić iz Vajske,

¹⁰ Stanka Čoban, Mira Milošević, Marija Vukotić iz Bača; Katica Barukčić iz Vajske; Kata Pelajić i Evica Bartulov iz Plavne.

Šokci iz siromašnijih kućanstava kao naknadu za poljske radove dobivali su *ris*, svoj udio rada, najčešće u mjeri žita ili konoplje, ali ponekad i mjerama platna. *Kudelja* se kosila, prala, sušila, *stupala*, *trla* i *grebenala*. Uz *kudelju* koristio se i lan. Prema kazivanjima, lan se nije uzgajao već se laneni konac kupovao,¹¹ kao i pamučni konac (*pamučak*), finiji vuneni konac (*vul*) i drugi industrijski konci.

Vuna je bila druga bitna sirovina, koja se dobivala od runa ovaca koje su gojili, a koje su žene same prele i obrađivale.¹²

Prema kazivanjima i zapisima, bački Šokci gojili su i dudov svilac u Plavni i Sonti, prije početka 20. stoljeća na poticaj austrijske vlasti. Mada u konačnici „[e] ksperiment s proizvodnjom svile u šokačkim naseljima pokazao se neuspješnim“ (Tadijan 2011, 30), uzgoj svile čini bitan dio sjećanja kazivača na prošlost sela. U Baču, Plavni i Vajskoj svileni konac većinom je kupovan kod trgovaca ili u većim urbanim centrima.

Kožu i krzno od ovaca, svinja i divljih životinja (npr. lisica) za izradu odjeće koristili su obrtnici (postolari, opančari i *čurčije*), dok su obrađenu vunu, konac od kudelje te kupovne konce koristile žene za tkanje platna.

Tkanja

Za izradu nošnje najčešće su se koristile dvije vrste tkanja. Čisto platno je raniji i jednostavniji tip tkanja od *kudelje*. Čisto platno, tkano od *kudelje* kao potke i osnove, korišteno je većinom za tekstil za opremu kućanstva, ovisno o razini obrade pređe, a za nošnju za potku se koristio vuneni ili laneni konac.

Noviji tip tkanja u Bačkoj, Vajskoj i Plavni naziva se *dereklija* (Prilog 1.), koja je tkana od *kudelje* i *pamučka*, a *usnivanjem* je dobiven karakterističan, reljefni (*grgljavi*) izgled platna (Forjan 2007, 481,488). *Dereklija* je glavni materijal za svečanu mušku i žensku nošnju. Prema bogatstvu reljefa i finoći tkanja, kazivačice su razlikovale *malu* ili *prostu derekliju* i *veliku derekliju*, kao i lokalne varijacije u reljefnom oblikovanju platna. *Velika dereklija* korištena je za izradu odjeće, dok je *malal/prosta dereklija* korištena za drugi tekstil (*otarci*, *peškiri*, oprema za šokačke krevete itd.). Drugi tipovi platna, poput *eblema*, tj. platna tkanog u više niti, nisu se koristili u izradi odjeće.

Osim platna poput *čistog* platna i *dereklije*, desetih i dvadesetih godina 20. stoljeća žene su od kupovnog svilenog konca same tkale velike *marame s rojtama*. Uz sukna koje su same tkale, koristila su se i industrijska platna.

Ukrašavanje nošnje

U Baču, Plavni i Vajskoj jedan od glavnih načina ukrašavanja jest kukičanje, (*h)eklanje*, a kukičanu čipku kazivačice nazivaju *čipka*, *ekleraj* ili *ekle*. Ženska radna

¹¹ Tadijan navodi da se laneni konac u Sonti nazivao lanak (2011, 29). Ovaj naziv nisam susreo u Baču, Plavni i Vajskoj.

¹² Juliška Segedi, Stanka Čoban, Mira Milošević i Stjepan Čoban iz Bača; Kata Pelajić iz Plavne; Katica Barukčić i Ana Vujović iz Vajske. Svi su kazivači isticali da su Šokci prije uzgajali puno stoke i puno ovaca.

odjeća uvijek je bila obrubljena kratkim kukičanim *čipkama*, dok je muška radna i svakodnevna odjeća bila u potpunosti bez ukrasa. Na ranijim suvrsticama ženske nošnje (*starovirska nošnja*) i svakodnevnoj odjeći kukičana *čipka* je jednostavnija, ponekad kao obrub. Već desetih i dvadesetih godina 20. stoljeća i nadalje, osobito za svečane suvrstice novijeg vremenskog sloja, *čipke* su veće, rađene od pamučnog ili vunenog konca, škrobljene i glačane te prišivane na donji rub sukanja, rukave i na donji rub muške nošnje (*gaća*), koja je početkom 20. stoljeća bez *čipke*. Prema kazivanju Juliške Segedi iz Bača, kukičana *čipka* bila je ključna razlika između šokačke i mađarske nošnje, koja je bila ukrašena *šlingom*. Marija Klinovski iz Plavne jedina je kazivačica koja je znala nazive za različite uzorke *čipke* prema motivima i dezenu, razlikujući *ekle na fičfiriće* (s motivom spirale), *ekle na obaška* (s kugličastim prepletima rađenima na koncu), *ekle na šicere* (trokutaste), *ekle na redove* (paralelni redovi koji završavaju na trokute s rozetom ili bez rozete na dnu). U Baču, Plavni i Vajskoj kukičana *čipka* je većinom u uzorku rozete.

Neizostavni ukras nošnje je vez izveden različitim tehnikama i različitim tipovima konca (vuneni konac, pamučni konac, *živa svila*, srma).¹³ Zlatovez se počinje vesti na suvrsticama novijeg vremenskog sloja, a rađen je različitim vezilačkim tehnikama; u nekim primjercima nošnje rađen je *preko papira*, a drugdje je motiv izveden bijelim koncem preko kojeg je izvezen zlatovez, najčešće punim bodom.

Suvrstice nošnje novijeg vremenskog sloja su također bogato ukrašavane pozamanterijskim materijalima. Od (najranije potvrđenih) desetih i početkom dvadesetih godina 20. stoljeća svečana suvrstica ukrašavana je *fliterom*, *šljokicama* ili *šljokama*, koje su se prišivale bijelim ili žutim koncem. Uz *šljoke* nošnja se ukrašavala kupovnim svilenim ili pamučnim vrpcama, koje se obično nazivaju *pantl(j)ike*.¹⁴

Većina pozamanterijskih materijala kupovala se u većim obližnjim gradovima poput Bača ili Vukovara,¹⁵ ali i u Budimpešti i Beču. U Beču je 1890. kupljena i crna marama *kajačica* (za korotu) kao dar prabaki svekrve kazivačice Kate Pelajić, koju ona danas čuva. Ta je kazivačica istaknula i da se jedan tip konkavnih *flitera* zvao *mađariće*, jer su kupljene u Mađarskoj. Pamučni konac i konci za strojno vezenje kupovani su prije Drugoga svjetskog rata u obližnjim gradovima ili od putujućih trgovaca.

Prodavaonice i trgovine u lokalnim centrima su također nudile pozamanterijske materijale. Roditelji kazivača Zvonimira Pelajića iz Plavne imali su prodavaonicu koja je 1948. nacionalizirana, a njen inventar većim dijelom konfisciran (Prilog 2.). U dijelu inventara koji je obitelj Pelajić sačuvala, moguće je pronaći rijetke primjerke – gumbе, ukrase i kopče, konce i kaleme, *eknedlu* (iglu za kukičanje), različite vrste igala za različite tehnike veza, gotovu kupovnu kukičanu *čipku* i *šlingu*. Obitelj Pelajić sačuvala je i primjerke industrijski rađenih sitno perforiranih masnih papira i

¹³ Srma je najčešće bila tanka zlatna ili srebrna žica korištena za vezenje, no pojavljuju se i industrijski proizvedene trake od srme, buillon, te trake s resama.

¹⁴ Pantl(j)ika je izraz koji se koristi za više različitih elemenata u odijevanju – od vrpce do platnenih prevjesa za leđa.

¹⁵ Katica Barukčić i Ana Vujović iz Vajske.

drvenih *kalupa* za utiskivanje *mustre*, uzoraka za vez – s inicijalima, motivima lozice s cvijećem, i različite tipove veza (*beli vez, šlinga, rišelje, merkanje koncem na platnu*).

Majka Zvonimira Pelajića radila je u obiteljskom dućanu u Plavni te ondje *trisola*, tj. prenosila uzorke na platno za novce. Prema kazivanjima Zvonimira i Kate Pelajić, tkanina se poprskala špiritom, da bi se potom *plavilom* (plavim prahom koji se inače koristio u pranju odjeće te bi se tako mogao isprati) *trisalo*, i to tako da su se kalupi (utisnuti u prah) utiskivali na odjeću ili bi se prah utrlljavao pečatima preko perforiranih papira, a onda prešlo ugrijanim glačalom da se tkanina osuši. Prema kazivanjima, i u drugim mjestima postojale su žene koje su *trisale* za novce ili protuuslugu, no kazivačice su istaknule da su žene jedna od druge prenosile motive za ukrašavanje vezom.

Uloga obrtnika

Premda postoje naznake da su Šokci prije početka 20. stoljeća bojili vunu prirodnim bojama koje su sami pripremili, od početka 20. stoljeća vuna se bojala tvornički proizvedenim bojama, kod kuće ili kod *farbara*, obrtnika koji su proizvodili boje, ili (prema kazivanju Ane Vujović iz Vajske) se kupovala kod putujućih trgovaca. Povrh obrade konca, poput bojanja, obrtnici su imali bitnu ulogu izrađujući elemente nošnje.

Čurčije, obrtnici koji su izrađivali odjeću od kože i krzna, izrađivali su kape, šubare, *opaklije* i *bunde*, a postojali su u svim lokalitetima. *Opaklija*, kako ju je u Baču nazvala Mira Milošević, ženski je kožni kaput (*kožuh*), s unutarnje strane obložen krznom, a izvana bogato ukrašen bojanim kožnim ukrasima, gajtanima i *stakalcima* (komadići ogleдалa); žene su ga odijevale uz nošnju starijeg vremenskog sloja, tj. uz suvrsticu *starovirske* nošnje. U Plavni je sačuvana *bundica*, tj. bunda od crnog astrahana ukrašena spiralnim i biljnim motivima izvedenim kožnim gajtanima. *Čurčije* su radili i muške zimske krznene i kožne kapute, te šubare.

Šusteri (postolari) izrađivali su cipele i čizme. *Opančari* su radili opanke, većinom opanke *kapičare* ili u obliku papuča.

Pojedini elementi šokačke nošnje su krojeni, a izrađivali su ih krojači, *šnajderi* i krojačice, *šnajderke*. Djed kazivačice Ane Vujović bio je *čurčija*, a njezina majka krojačica koja je imala radnju u Vajskoj i kasnije na poljoprivrednom dobru na Labunjači četrdesetih godina 20. stoljeća:

A ove što je mama šila – to su bile slične nošnje, samo te dugačke suknje, i onda (...) su se pravile te bluze, kecelje, samo nisu [Šokice na to] nosile one svečane ukrase. To se nosilo svaki dan, ona je recimo to radila. (...) One [Šokice] su donosile materijal, ona je onda krojila i šila.

U Vajskoj, Baču i Plavni bilo je i drugih izučenih krojačica i krojača, no mnoge su Šokice bile samouke krojačice te su posjedovale vlastite šivaće mašine, poput svekrve kazivačice Evice Bartulov. Kazivačice su isticale da je i odjeća, poput ženskih i muških prsluka, bila jednostavna za izradu te da su prsluke Šokice same krojile i šivale bez krojačkih araka.

Odijevanje djece

Prema kazivanjima, najmlađu mušku i žensku djecu oblačilo se u *košuljice*, jednodijelnu odjeću šivanu od *čistog* platna, s malo ili bez dekoracija. Prema sačuvanim fotografijama i kazivanjima, radilo se o košuljama od jedne ili dvije pole, s rukavima. Za najmlađu djecu ta je odjeća bila jednostavna, no za nešto stariju djecu na te su se *košuljice* dodavale manžete i kragna za dječake, a djevojčice se opasivalo malim pregačama.

Slika 1. Časna sestra Vestina je mladim udanim Šokicama nedjeljom poslije podne u samostanu časnih sestara u Baču držala poduke iz odgajanja i brige za djecu. Na fotografiji su Šokice svečano odjevene, sa šamijama i vincima. Djeca su većinom u košuljicama, poneka djeca su obučena u odijelca. Fotografirano 1930. u Baču, autor nepoznat. Fotografija u vlasništvu Stanke Čoban iz Bača.

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova za djecu je kao svakodnevna odjeća izrađivana nošnja starije suvrstice, tzv. *starovirsko*. Svečane suvrstice nošnje novijeg vremenskog sloja rađene su za posebne prilike te prema mogućnostima obitelji. Prema kazivanjima Stanke Čoban iz Bača, za djecu su rađena „manja izdanja“, tj. cjelokupni kompleti nošnje za proporcije djeteta. Prema kazivanjima Kate Pelajić iz Plavne, siromašniji obitelji su ponekad radile znatno veću nošnju, koju su djeca mogla nositi i kada odrastu. Vrlo često su djevojke nasljeđivale svečanu nošnju od svoje majke.

U razdoblju između dvaju svjetskih ratova svečane suvrstice novijeg vremenskog sloja djevojke i mladići dobivali su za Prvu pričest. Mladići su se pričestili u *dereklijanim gaćama* i *košulji*, ali bez prsluka sve do pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća. Djevojke su se pričestile u svečanoj djevojačkoj nošnji. Prema kazivanjima Juliške Segedi iz Bača, dječaci bi *prsluk* (prsluk) i *brič-pantalone* (hlače) dobivali tek nakon

Prve pričesti. Prema kazivanju Kate Pelajić iz Plavne mladićima su za krizmu obitelji naručivale šivanje prvog odijela, a svečane *gaće* i *košulju* dobivali su tek za svatove.

Nakon Drugoga svjetskog rata u Baču su se djevojke pričestile u šivanim, građanskim bijelim haljinama. U Plavni, pak, za pričest su se u svečanu nošnju odijevali sve donedavno oni koji su je posjedovali, a prema kazivanjima, lokalni je župnik uveo da se djeca za obred Prve pričesti oblače u kupovna odijela i haljinice kako se ne bi razlikovali prema tome tko ima nošnje i prema boljem ili lošijem imovinskom stanju.

Odijevanje žena

Odijevanje žena u Bačkoj, Plavni i Vajskoj bilo je bogato u svojoj raznolikosti. U odijevanju žena, a dijelom u skladu sa šokačkim nazivljem, razlikujem nekoliko suvrstica.

Starovirska nošnja (ili *starovirski skuti*) je suvrstica starijeg vremenskog sloja. Početkom 20. stoljeća bila je jedina suvrstica narodne nošnje; ona je bila svakodnevna nošnja, a bolji, ukrašeniji ili uščuvaniji primjerci odijevali su se za svečane prilike.

Dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća na osnovi *starovirske* nošnje, a s upotrebom novih tehnika tkanja i ukrašavanja, pojavljuju se dvije slične suvrstice novijeg vremenskog sloja: djevojačka nošnja (ili djevojački skuti) i nošnja udane žene za najsvečanije prilike. Ove suvrstice tada postaju nošnja koja se odijevala samo za svečane prilike; svakodnevno žene su i dalje odijevale *starovirsku* nošnju, osobito žene starije dobi.

U razdoblju oko Drugoga svjetskog rata, *ruvo* od industrijskog platna se češće izrađuje, a onda pedesetih i šezdesetih godina zamjenjuje *starovirsku* nošnju kao glavna svakodnevna nošnja, a onda i svečana nošnja za prilike poput misnih slavlja.

Posebna suvrstica nošnje je tzv. *roklja*, nošnja koju odijevaju *gosponoše* u Plavni.

Radna nošnja, kao suvrstica koja bi se nosila samo za teške poljske radove, *u njeni*, danas nije sačuvana. Prema kazivanjima u Baču, Plavni i Vajskoj, izgledom je bila ista kao i *starovirska* nošnja, s time da je bila u potpunosti bez ukrasa vezom, a ivice ženskih skuta bile su obrubljene kratkom kukičanom *čipkom*. Za usporedbu može poslužiti rekonstrukcija radne odjeće iz Sonete, kako ju opisuje Zvonko Tadijan, uz priloženu fotografiju suvremene inscenacije poljskih radova koju je izvela KPZH „Šokadija“. Prema Tadijanu, muška se radna nošnja sastojala od *košulje* i *gaća* bez ukrasa; ženska radna nošnja bila je jednodijelna, a na fotografiji koju prilaže se dijelom vidi jednostavan vez na stražnjem stanu (2011, 35).¹⁶

Starovirska nošnja

Starovirsku nošnju kazivačice su u Baču, Vajskoj i Plavni najčešće nazivale *crno i crveno* ili *crno-crveno*,¹⁷ prema bojama veza kojima je ukrašena.

¹⁶ Prema Josipu Forjanu (2007) jednodijelna ženska košulja najstariji je tip odjeće bačkih Hrvata Šokaca.

¹⁷ Stanka Čoban iz Bača; Katica Barukčić iz Vajske; Kata Pelajić iz Plavne.

Reljefni vez po čijim je bojama ova suvrstica dobila svoj naziv rađen je *vulom* (vuneni konac) ili *pamučkom* (pamučni konac),¹⁸ tehnikom napuštane pružanke na platnu, a koje su kazivačice nazivale *u* ili *preko daske* (Marija Klinovski iz Plavne) ili *na kvržice* (Katica Barukčić iz Vajske). Početkom 20. stoljeća vez je bio crno-plave boje, no kasnije ga zamjenjuje daleko češća kombinacija crno-crveno. Prema kazivanjima, odjeća s crno-plavim vezom ili samo crnim dvadesetih i tridesetih nosila se u koroti, za blagdane žalbenog karaktera, a nosile su je i starije žene. Stanka Čoban iz Bača i Kata Pelajić iz Plavne u kazivanjima su istaknule da se nošnja s crno-crvenim vezom nosila svakodnevno, a da su neudane djevojke nosile sa samo crvenim vezom. Svečaniiji primjerci bili su izvezeni vezom većih dimenzija, dok su oni svakodnevni imali manje ukrasa.¹⁹ *Starovirska* nošnja većinom se šivala od *čistog* platna; za izradu svečanih dijelova ove suvrstice *dereklija* je korištena od dvadesetih godina 20. stoljeća; pojedini takvi stariji komadi ženskih košulja odijevali su se i u kasnijim suvrsticama. U kasnijim i svečanijim primjercima ove nošnje vez nije izvođen na tkanju, već na poseban komad *čistog* koji se prišivao na osnovno tkanje, a koji se mogao skidati radi pranja.

Ova se suvrstica sastojala od dva glavna odvojena dijela. Gornji dio se nazivao *košulja* u Plavni, a *oplećak* u Baču.²⁰ *Košuljal oplećak* se šila od tri ili četiri pole za prednji i stražnji stan te jedne ili dvije pole platna za rukave. Gornja ivica je preklopljena i gusto prošivena *vulom*, a završeci konca prepleteni u vezice. Na kasnijim i svečanijim primjercima na rukavima se uzdužno radio kukičani ili *necani rasplit/rasplet*. Rukavi su na laktovima bili nabrani i stisnuti, prošivanjem koncem, a ovdje se obično vezala crvena ukrasna vrpca. Nastavak rukava ispod nabranog dijela završava kukičanom *čipkom*, koju u Plavni (prema kazivanju Evice Bartulov) nazivaju *ekle na rukava*. Na ranijim primjercima ova je *čipka* rađena od niti tkanja, a kasnije su čipke posebno rađene i ušivane.

Košuljal oplećak dekorirana je vezom u nekoliko usporednih uzdužnih redova na stražnjem stanu, a u Plavni u dva ili tri reda na prednjem stanu. Vez se također pruža u jednom uzdužnom redu po sredini rukava, a u primjercima s *rasplitom/raspletom* po njegovoj ivici, te obrubljuje rub rukava. Premda je većinom rađen tehnikom *napuštane pružanke*, ponegdje se mogu pronaći primjerci veza *na križice* (Prilog 3.).

Donji dio čine *skuti* ili *skute* (suknje). Prema redosljedu oblačenja razlikuju se *dolnji/donji skuti* (prema kazivanju Stanke Čoban iz Bača) ili *podasuknje* (prema kazivanju Evice Bartulov iz Plavne), a preko kojih su se odijevali *gornji skuti*, zvani i *vezeni skuti/vezene skute* ili *crno-crvene skute*, kako bi ih se razlikovalo od drugih djevojačkih skuta. *Dolnji/donji skuti* rađeni su od jednakog broja pola kao i *gornji*, od *čistog*, s užim *rasplitom/raspletom*, ali bez veza (ili samo *belim bodom*) oko donje ivice.

Gornji *skuti* rađeni su od *čistog* platna, u Baču i Vajskoj od šest pola platna a u Plavni (kao i druge suknje) od pet pola platna. Prednja pola sastavljena je od dva di-

¹⁸ Kata Pelajić i Evica Bartulov iz Plavne.

¹⁹ Bitno je naznačiti da su se svečaniiji primjerci koji su vremenom dotrajali (od pranja bi izbljedio vez) ili se „upropastili“ u pranju (tj. vez bi pustio boju) postajali svakodnevna odjeća.

²⁰ U Vajskoj su kazivačice koristile oba izraza.

jela; donja trećina pole bila je od istog tkanja kao i ostale, a gornje dvije trećine bile su od drugog, obično još *prostijeg* (jednostavnijeg) platna ili drugih tipova platna, a zakrivala se pregačom. Između pola, na koncu od tkanja, na stražnjem stanu svećanih primjeraka tehnikom kukičanja rađen je *rasplit/rasplet* različitih širina. Na stražnjem stanu *gornji skuti* bili su *faltani*, tj. preklapani i glačani, te po *faltama* vezeni *vulom* ili *pamučkom*, tehnikom *napuštane pružanke*, u usporednim okomitim redovima veza cijelom dužinom skuta.²¹ Prema kazivanju Stanke Čoban iz Bača, broj vezova odražavao je broj *pola* od kojih su sašivene skute. Najučestaliji motiv veza na stražnjem stanu Katica Barukčić nazvala je *na orase*, a Evica Bartulov i Kata Pelajić iz Plavne razlikovale su *na kruškice* i *na pate* (Prilog 4.). Uz usporedne redove veza, na donjoj trećini stražnjeg stana izvezen je poprečni red veza koji se u svim mjestima naziva *port*. Donja ivica ukrašena je kukičanom *čipkom*, a na svećanijim primjercima od *čistog*, na završecima tkanja je rađena *srida*, kukičani ukras na motiv mrežice, na koji se prišiva od *vula* kukičana *čipka*, često na trokutaste oblike ili jednostavnu rozetu.

Žene su se preko *skuta* opasivale *tkanicom*, pojasom tkanim od vune različitih boja, koji se vezao sprijeda. Preko *gornji skuta* i *tkanice* vezala se *kecelja* (pregača), koju su nosile i djevojke i žene. Izvorno su tkane od *kudelje* i/ili raznobojne vune, te obrubljene vunanim *rojtama* (resama). U Baču, Plavni i Vajskoj gotovo nijedna takva kudeljna *starovirska kecelja* nije sačuvana, premda je sačuvano otkano platno. Već početkom 20. stoljeća ove su *kecelje* zamijenile *kecelje* od kupovnog platna i sukna, obično tamnijih boja i s otisnutim dezenom, bez resa.

U Baču, Plavni i Vajskoj su se žene preko *košuljel oplećka* ogrtale maramom. Ove su se kupovne četverokutne pamučne ili *delinske* marame s nadodanim resama, preklapale po dijagonali, stavljale na ramena, ukrižile na prsima i zataknule o prsluk. Sačuvani i prikazani primjerci uvelike se razlikuju. U Baču i Vajskoj prevladavale su marame s otisnutim cvjetnim motivima, poput crvene pamučne marame s otisnutim žutim i plavim grozdovima cvijeća koju čuva Stanka Čoban u Baču a naziva se *turska marama*, ili novije marame s otisnutim zelenim, crvenim i žutim cvijećem i crnim resama kakvu čuva Katica Barukčić iz Vajske. Kata Pelajić iz Plavne kao primjer prikazala je svilenu maramu s kariranim uzorkom na obrubu (*križara*).

Preko marame se oblačio *prsluk* ili *prosluk*, najčešće od baršunastih tkanina – *so-mota* (samt) ili *pliša* – ili *čoje* (čohe). Obično crni, dekorirani su crvenim suknenim trakama ili crvenim gajtanima, a podstavljeni *čistim* platnom (Prilog 5.).

Svećana nošnja

Između dvaju svjetskih ratova, na osnovi *starovirske* nošnje, a novim tehnikama tkanja i ukrašavanja, nastaje svećana nošnja kao nova suvrstica. Unutar ove suvrstice razlikuju se dva glavna podtipa: djevojačka nošnja (djevojački skuti) i nošnja udane žene. Treći podtip javlja se posljednji, vjerojatno neposredno uoči Drugoga svjetskog

²¹ Josip Forjan za ovaj vez koristi naziv poranke. Većina mojih kazivačica nije poznavala ovaj naziv, pa čak ni kazivačice u Sonti, te su redove veza na *faltama* zvale naprosto *vez*. Izraz poranke poznavale su kazivačice iz Monoštora i Berega, no on se odnosi na poprečni vez na ramenu ženske košulje.

rata, kao lakša nošnja za svečanije i zabavne prilike, i kao sprega *starovirske* nošnje i svečane nošnje. O ovom trećem podtipu raspravljam na kraju ovog podpoglavlja.

Rimokatolički crkveni kalendar propisao je karakter svakodnevnog ponašanja a time i neizravno odijevanja bačkih Hrvata Šokaca prema kalendarskim prigodama i razdobljima. Dok se s jedne strane radi o razdobljima i blagdanima žalbenog, pokornog ili suzdržanijeg karaktera, s druge su i oni svečanog i slavljeničkog karaktera, a u tradicijskoj kulturi bačkih Hrvata Šokaca postoji i stupnjevanje prigoda i razdoblja u životnom ciklusu i rimokatoličkom crkvenom kalendaru prema njihovoj svečanosti.

Najsvečanije su prilike bili glavni rimokatolički blagdani – Uskrs i Božić; blagdani Velike Gospe i Male Gospe te *Brašančevo* (Tijelovo). Nakon njih slijede one lokalnog značaja – procesija za svetog Antuna u Baču; proslava sveca zaštitnika Vajske, svetog Ivana (prema kazivanju Ane Vujović) ili svetog Jurja (prema kazivanju Katice Barukčić); proslava svetog Jakova, zaštitnika Plavne; proslava svetog Ilije, zaštitnika Bođana (prema kazivanju Josipa Dumendžića). Usporedo s ovim blagdanima u svečane prilike ubrajaju se i događaji u životnom ciklusu povezani uz sakramente Rimokatoličke crkve – Prva pričest, krizma te *svatovi* (vjenčanje). Njih su pratila i životna razdoblja posebnog statusa. Djevojke, kada bi se *zadivojčile*, za zaručke i za navještenje (*navješćivanje*) vjenčanja u crkvi te misna slavlja, odijevale su se u svečanu djevojačku odjeću. Akteri u svatovskim običajima (usp. Bosić 1992) također su se odijevali svečano, ponajviše mladenci (mladenka ili *mlada, snaša* te mladoženja ili *đuvegija*), njihovi roditelji, kum, *diveruš* i *enge*.

Nedjeljna je misa također bila prigoda za svečano odijevanje. Pedesetih i šezdesetih godina 20. stoljeća *ruvo* od skupljih tkanina se često oblačilo nedjeljom, kao svečanija ali lakša odjeća. Iznimke su nedjeljne mise za trajanje korizme i adventa.

Premda su kazivačice često isticale i različite *balove* kao svečane prilike (npr. *Bácsubal, Majstorski bal, Vatrogasni bal* itd.), napominjale su da su se tada žene ipak oblačile pretežno u *haljine*, jer se isprva radilo o obrtničkim balovima, a nakon Drugoga svjetskog rata (kada su balovi postali brojniji) zbog raširenosti industrijske odjeće. *Igranke* su bile prilike za bolje odijevanje, no u kazivanjima su kazivačice isticale da se na *igranke* nije odijevala svečana odjeća.

Djevojačka nošnja i nošnja udane žene

Svečana nošnja sastojala se, kao i *starovirska* nošnja, od gornjeg i donjeg dijela. Djevojke i udane žene odijevale su *donje skute* (pri čemu se najdonja u Baču zvala *roklja*). Glavna razlika između dvaju podtipova je to što su djevojke u djevojačkoj nošnji oblačile *gornje skute*, dok su udane žene u svečanoj nošnji odijevale *suknju*. Odijevanje *suknje* time je simbolički označavalo ženin društveni i bračni status, te je ona zajedno s drugom odjećom imala simbolički značaj u svadbenim običajima Šokaca. *Skidanje stare odeće i oblačenje potpuno nove odeće i obuće nevesti za venčanje simbolizovalo je raskidanje starog života u roditeljskom domu i prihvatanje novog života*

u kući mladoženje (Bosić 1992, 61). Prema Mili Bosić, *enge*²² su na svatovima, prije drugih svadbara mladenki donosile vjenčanu odjeću; dok su je prije *enge* i *deveruše* presvlačile po dolasku drugih svadbara, u novije vrijeme mladenka ih je već čekala presvučena (1992, 61; također Beretić 1986, 182-183).

Broj *donjih skuta* je varirao, i mada su kazivačice spominjale da ih se odijevalo *što više to bogatije, ko je imao – što više, to bolje* (Marija Vukotić, Bač), spremno su naglasile kako se obično radilo o dvjema ili trima donjim skutima. Žene i djevojke su pod *gornje skute*, oko pasa stavljale *kukove*,²³ umetke rađene od tkanine s punjenjem od slame ili perja ili od ručnika preklopljenog preko uzice. *Donje skute* ove suvrstice su rađene od boljeg čistog platna, s *uplitom/upletom* između pola,²⁴ a na donju ivicu se prišivala kukičana *čipka*. U ovoj suvrstici sva je *čipka* na suknjama škrobljena i glačana da bude valovita, *na kalupe*, pa su se sve donje suknje i djevojačke *gornje skute* oblačile da *čipka* bude usklađeno valovita, da se slaže *kalup na kalup*.

Neudate djevojke nosile su *gornje skute*, od *dereklije* u šest ili pet pola platna, *faltane* na stražnjem stanu. Tri su osnovna modela ukrašavanja *gornjih skuta* na stražnjem stanu. *Šljokani skuti* najstariji je model *divojačkih (gornjih) skuta*, rađen početkom 20. stoljeća. Stražnji stan je *faltan* i ukrašen samo u usporednim redovima prišivenim *šljokama (fliterima)*, ranije na ponavljajuće geometrijske motive a kasnije na motiv *lozice*. *Port* je izveden od prišivenih *flitera* (Prilog 6.) ili ponekad izveden vezom *živom svilom* (Prilog 8.). Katica Barukčić iz Vajske čuva *šljokane skute bez porta*. (Prilog 6.)

Dvadesetih godina pojavljuju se *vezeni skuti* kao drugi model, tj. skuti vezeni *živom svilom* jarkih i sjajnih boja u usporednim redovima na motiv *lozice*, s izvezanim *portom*, i bogato ukrašeni prišivenim srebrnim *fliterima*. Ponegdje je uz svileni konac u izvedbi pokojeg motiva korištena i srma u vidu konca, vezena preko bijelog konca. Ispod *porta* redovi veza nastavljaju se motivom pauna s gustim obješenim repom, koji gleda ispred sebe ili preko ramena. Prema kazivanjima, ovaj je vez ranije vezen *na križiće* i izravno na *derekliji*, a kasniji primjerci su vezeni punim bodom ili na pola boda tehnikom pečkog veza, na posebnom komadu čistog platna. U etno-kući „Didina kuća“ u Baču Stanka Čoban čuva *šljokane skute* s portom od žive svile *na križiće*, koji su pripadali njihovoj baki, koja ih nije nosila. Druge primjerke *vezenih skuta* s paunovima i *skuta sa zlatom* koje čuva izradile su njena baka i kuma Anica, žene od dva brata (Prilog 8.). *Vezene i šljokane skute* Marije Rajačić iz Vajske, prema fotografijama (kazivačica ih je prodala) slične ovima iz Bača, ona je dobila od svoje *mame* (majke), ali dodaje kako *to je još moja baba vezla* u prvim desetljećima 20. stoljeća.

²² „Enge su mladoženjine udate sestre ili mlade udate žene iz bliže mladoženjine rodbine“ (Bosić 1992, 52), a ova uloga u svatovima pojavljuje se u Vajskoj, Plavni, Bođanima i Baču.

²³ Juliška Segedi i Stanka Čoban iz Bača; Kata Pelajić i Evica Bartulov iz Plavne.

²⁴ Prema kazivanju Juliške Segedi iz Bača, uplit se radio i na donjim skutima radi pokazivanja – budući da djevojke nisu sjedale na gornje skute, već bi ih zadigle, te da se na taj način vidi bogatstvo pola s uplitom.

Skuti sa zlatom pojavljuju se također dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Na stražnjem stanju naizmjenice se pružaju uzdužni redovi žutim koncem apliciranih *šljoka* i zlatovez, često izveden na posebnom komadu *čistog* platna koji je prišiven na *derekliju*. (Prilog 9.)

U Vajskoj i Plavni djevojke su se opasivale *tkanicom*, koja je služila da učvrsti skute i strukira djevojku.

Udane žene su preko *donjih skuta* oblačile široke šivane *suknje* od kupovnog platna. *Suknje* su šivane, prema kazivanjima Stanke Čoban iz Bača i Kate Pelajić iz Plavne, od *molovane svile na plišane grane* ili *lion-svile/lionske svile*, na donjoj ivici obrubljene kupovnim trakama gustih resica zvanih *četkice* ili *kefice*. Mila Bosić navodi da je u Baču nevjesta *ispod suknje nosila crvenu „kecelju“ koju je sutradan poklanjala mladoženji, i on je ceo dan u toj kecelji bio na svadbi* (1992, 93).²⁵

Udane žene su preko *suknje*, a djevojke preko *gornji skuta* opasivale *kecelju* (pregaču) od kupovne *lion-svile/lionske svile* ili *molovane svile*, a prema Marici Rajačić iz Vajske i Kati Pelajić i Plavne također i od svilenog *brokata* i *atlasa*. *Kecele* su s tri strane bile obrubljene resicama od *srme*.

I djevojke i žene su se u ovoj suvrstici opasivale *pojasom*, rađenim od crnog *pliša* (često s umetkom od kartona radi forme), izvezenim zlatovezom, s crvenim svilenim *pantlikama* (vrpcama) kao vezicama, a koji se vezao sprijeda. Prema kazivanjima Evice Bartulov i Marije Klinovski iz Plavne, žene su ondje radi ukrasa vezale posebnu, široku svilenu *pantliku*.

Gornji dio ove suvrstice, rađen od *dereklije* i neukrašenog prednjeg i stražnjeg stana, naziva se *košulja*²⁶ ili *oplećak*.²⁷ Na rukave *košulja* ušivali su se pravokutni komadi *čistog* platna, vezeni živom svilom ili zlatovezom na motiv lozice s raznolikim cvijećem, a ako je rađeno samo zlatovezom onda i motivom ptičice, s prišivenim *fliterima* i obrubljeni zlatnom ili srebrnom *srmom* u vidu pozamanterijske trake. *Košulje* su se pritom kombinirale sa *skutima* ukrašenima na isti način: *košulja* sa zlatovezom sa *skutima* sa zlatom, a *košulja* sa svilovezom s *vezenim skutima*. Kako su se vjenčanja održavala često u predbožićnom i predkorizmenom vremenu, nevjeste su u samim svatovima i u sklopu drugih svadbenih običaja često nosile i bluze od različitih tkanina, a Mila Bosić spominje i *ćurdije* od plave *čoje*, podstavljene krznom, no napominjući da kao *svadbeni deo odeće davno je već izobičajena* (1992, 93).

Na rukave *derekljanih košulja/oplećka* se više ne prišiva kukičana *čipka*, već žene odijevaju samostojeće zarukavce *taclije*, rađene od komada *čistog* platna, s ušivenom širokom kukičanom *čipkom*, koja je škrobljena i glačana *na kalupe*. Stavljale su se ispod laktova i povezivale končanim vezicama i uskim crvenim svilenim vrpčama, *pantlikama*.²⁸

²⁵ Nisam istraživao potankosti svadbenih običaja te ovo nisam ispitivao niti potvrdio.

²⁶ Stanka Čoban i Mira Milošević iz Bača; Evica Bartulov iz Plavne.

²⁷ Katica Barukčić i Marica Rajačić iz Vajske; Kata Pelajić i Marija Klinovski iz Plavne.

²⁸ Stanka Čoban, Marija Vuković, Juliška Segedi i Kata Bandić iz Bača; Katica Barukčić iz Vajske. Kazivačice su govorile da su se vezale crvenim mašnjama.

Preko *oplećka* djevojke i žene su se zaogrtae velikim pravokutnim *maramama s rojtama*,²⁹ presavijenima po dijagonali, čiji su se vrhovi zaticali za pojas. Tkane *marama s rojtama* obično su dvobojne, temeljne boje (najčešće crvene ili plave), s usporednim prugama (bijelom ili žutom) uz *pervaz* (rub), koji se križaju u kutovima, a obrubljene su prepletima od svilenog konca i to u obliku trokuta ili na mrežicu, iz kojih se pružaju dugačke *rojte* (uzlane rese). Žene su ih tkale od kupovnog svilenog konca, već za vrijeme Prvoga svjetskog rata, osobito dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća (primjerice baka i prateta Stanke Čoban i Mire Milošević), a postojale su i žene koje su te marama tkale pa razmjenjivale ili prodavale. Žene su se, prema kazivanjima Kate Pelajić iz Plavne i Katice Barukčić iz Vajske, te sačuvanim fotografijama, zaogrtae i kupovnim tkanim maramama na koje su dodavane *rojte*.

Preko marama su se na leđa stavljali tkaneni prevjesi *pantlike* ili *pantljike*, obično dvije ili tri jednakih veličina, i sličnih ukrasa, a koje bi se pričvrstile, prema kazivanju Stanke Čoban iz Bača, na košulju pa prebacile preko marama, ili bi se, prema drugim kazivanjima, zakačile na maramu.³⁰ Rađene su od pravokutnog komada čistog platna, vezene različitim tehnikama živom svilom kombinirano, a zlatovezom ili samo zlatovezom sa srmom (bouillon) koje su nazivale *crevca*,³¹ te prišivenim *šljokama*, sa svih strana obrublje-

Slika 2. Ivica Filipović, u bričes pantalonama, čizmama, dereklijanom košuljom s prsima i kaputom, i Marta Šamanović, pod prstenom (zaruke), odjevena u skute s čipkama glačanima na kalupe, kecelju, rojtanu maramu, s vincem i dukatima. Budući da su zaruke bile u veljači, odjevena je u bluzu. Fotografirano 1948. u Baču. Fotografija u vlasništvu Stanke Čoban iz Bača.

²⁹ Stanka Čoban iz Bača; Katica Barukčić iz Vajske; Kata Pelajić i Evica Bartulov iz Plavne. Forjan ove marama naziva križare (v. više Forjan 2007, 484). Kako je ranije spomenuto, u svom istraživanju sam naziv križare zabilježio samo u Plavni, i to za marama koje su se nosile na starovirsko, premda je prikazani primjerak nalikovao maramama s rojtama.

³⁰ Katica Barukčić iz Vajske; Evica Bartulov i Kata Pelajić iz Plavne.

³¹ Prema Kati Pelajić, *to su zvali (...) crevca. Jer, zato što su kao valjčići, šupljikavi. To je ustvari u nizu, i onda [žena], koliko joj treba [za ispuniti vez] provuče konac kroz sve to i skine toliki komad da popuni [vez]. Izgleda kao feder, to je dugačak niz, i namotan u špulnicu.*

Slika 3. Marta Filipović, odjevena u zelene svile ruvo, i Ivka Vuković, engu u svatovima, odjevena u svilenu suknju i kecelju, košuljicu i prusluk, u kondži ukrašenoj puketićima. Fotografirano u Baču, krajem pedesetih godina. Fotografija u vlasništvu Stanke Čoban iz Bača.

Ruvo

Ruvo je suvrstica koja predstavlja prilagodbu građanske odjeće, a koje su kazivačice smatrale prilagodbom svečane svilene nošnje vojvođanskih Hrvata Bunjevaca. *Ruvo* se u selima bačkih Šokaca, bilo kao cjelovita suvrstica ili njezini elementi, pojavljuje dvadesetih i tridesetih godina. Na fotografiji Šokica s časnom sestrom Vestinom u Baču iz tridesetih godina (Slika 1.), moguće je opaziti da su mnoge odjevene u *bluze* i *suknje* koje podsjećaju na *ruvo*. Prema kazivanjima Kate Pelajić i Evice Bar-

ne *srmom*. Motivi veza s kojima sam se susreo su većinom bili biljni – *lozica* s cvjetovima i cvjetnim pupovima.

Na ruke su se stavljale *narukvice*, koje su štrikane na *pet igala* i to od vune, obično jednobojne i to *crvenkasto-braun* ili dvobojno *braun-zelene*, s bijelim *perlicama* pridodanim tijekom štrikanja.³²

Konačno, oko Drugoga svjetskog rata pojavljuje se posljednji podtip svečane suvrstice (v. Slika 3.), u osnovi sličan *starovirskoj* nošnji, samo sada prilagođena novim materijalima. Žene i djevojke su odijevale *dereklijane košulje* ili *košulje* od boljeg čistog platna, u Plavni zvane *košulje uskih rukava* a u Baču *košuljica*, s kukičanim *čipkama* na kraju rukava. Preko njih su stavljale *prsa* (platneni prevjes za oprsnicu) i *prsluk*. Ženska *prsa* rađena su od boljeg komada čistog platna, uža, a ušivala su se na *košulju* ili kačile patentima, izvezena svilovezom ili zlatovezom, *šljokana* i obrubljena *šlingom*. Na takve košulje žene su također, prema Stanke Čoban iz Bača i Kati Pelajić iz Plavne, koristile i okovratnik od kupovne *šlignje*, tzv. *šmizlu*, koja je uvedena pod utjecajem građanskog odijevanja Njemica. Ovi prsluci bili su isti kao i *starovirski*, samo sada krojeni od svile. Preko *donjih skuta* odijevale su svilene *suknje* i opasivale se *pregačama*.

³² Kazivanja o izradi su različita. Prema kazivanju Stanke Čoban iz Bača, biserčići (perlice) su se davali na konac u procesu štrikanja po shemi. Prema Kati Pelajić iz Plavne, „starinske“ narukvice su se naštrikale, a zatim bi se na njih navezle perlice, ali je nadodala da se danas može kupiti vuna s već nadodanim perlicama.

tulov iz Plavne, u Plavni se *ruvo* pojavljuje već dvadesetih godina, no u drugim mjestima kazivačice su njegovu pojavu smještale tek uoči Drugoga svjetskog rata. *Ruvo* je u razdoblju prije Drugoga svjetskog rata redovito od skupocjenog industrijskog platna, te se koristi za svečanije prilike, poput misnih slavlja. Pedesetih i šezdesetih godina Šokice su se svakodnevno odijevale u *ruvo* rađeno od jednostavnijeg i lakšeg industrijskog platna.

U sklopu svadbenih običaja bačkih Šokaca je običaj da svekar kupuje nevesti „ruvo“ za venčanje (Bosić 1992, 32), pri čemu se u trgovini po izboru snaše kupovao fabrički materijal za šivenje suknje, pregače, velika bela marama, cipele, čarape, venac i burundžuk (veo) za glavu, kao i kapa koju će mlada dobiti posle venčanja (...), a [s]vekrva plaća i šivenje odeće (Ibid.). Dok je ruvo izvorno označavalo odjeću općenito, već oko Drugoga svjetskog rata obitelj mladoženje mladenku dariva ovom suvrsticom, tj. svilom od koje će se ono izraditi.

Četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća žene su se uoči vjenčanja fotografirale u svilenom *ruvu*, poput kazivačice Marije Klinovski koja se tako odjevena nakon *veridbe* fotografirala 1954. u Vukovaru. Kasnih tridesetih i četrdesetih godina žene su se udavale u svečanoj nošnji novijeg vremenskog sloja, no u razdoblju Drugoga svjetskog rata u Baču se, prema kazivanjima Stanke Čoban, pojavljuje poseban podtip *ruva*, tzv. *bilo ruvo*, u kojem su se *vinčavale snaše poslije Drugog svitskog rata, ne u nošnji nego u bilom ruvu, i u crkvi i kod matičara*, poput njezine majke (v. Slika 4.).³³

Suknje duge do gležnja, *bluze* i *kecelje* su se krojile od svile (najsvečanije od *lionske svile* ili *molovane svile na plišane grane*), *kašmarina* (kašmira) ili *pliša*,³⁴ različitih boja. Već prema materijalu i

Slika 4. Marta Šamanović, majka kazivačica Stanke Čoban i Mire Milošević, uoči vjenčanja u bilom ruvu, s djevojčicom u djevojačkoj nošnji. Fotografirano 1948. u Baču. Fotografija u vlasništvu Stanke Čoban iz Bača.

³³ Kazivačice iz Bača su ukazale na zanimljiv slučaj žene koja se, dok su se još žene udavale u suknji, dereklijanom košulji i marami s rojtama kao glavnoj svečanoj i svatovskoj odjeći udane žene, udala odjevena u ruvo. Kazivačice su naznačile da je ta žena pobigla, tj. udala se bez pristanka roditelja (v. Bosić 1992, 15) te se udala u ruvo koje je dobila od mladoženjine obitelji, no istaknule su da se ne radi o bilom ruvu.

³⁴ Kata Bandić, Mira Milošević i Stanka Čoban iz Bača.

boji, *ruvo* bi se detaljnije imenovalo poput *zelene svile ruvo*. *Suknje* su s donje strane bile obrubljene *kefcama*, a u Plavni su na mjesto gdje dolazi pregača imale polu od običnog platna, kako bi se uštedio materijal. Oblačile su se obično preko samo jedne podsuknje s kratkim *eklicama* (kukičanom *čipkom*), koja je bila škrobljena, ali ne *na kalupe*, a ispod bluze su oblačene *košulje* od čistog platna. *Ruvo* je u Vajskoj uklopilo i *šlingane* platnene prevjese *pantlike*, kakve čuva Katica Barukčić, a koja ima i *kecelju* obrubljenu *šlingom* za *plišano ruvo*.

Žene su pritom preko leđa prebacivale različite *marame*, ovisno o vremenskim prilikama, a glavu su opremale običnim svilenim maramama koje su vezale ispod brade.

Poseban podtip *ruva* je tzv. *farbar* ili *farbarsko ruvo*, a koje se odijevalo u koroti (Prilog 10.). *Farbarsko ruvo* najčešće je krojeno od *pliša* tamnijih boja (crna, *teget* ili tamnoplava, tamnozeleno). Marija Klinovski iz Plavne sjećala se svoje bake koja je cijeli život bila odjevena u *farbar*, jer joj je kćer (kazivačičina majka) umrla mlada. Prema kazivanjima Stanke Čoban iz Bača, *farbar* se nosio *u velikoj žalosti*. *Nije se za svakim kajalo u farbaru. To se nosilo u velikoj žalosti, kad umre muž, mama, tata, ili ne daj Bože deca*. Uz *farbar* žene su glavu opremale *šamijom* na koju se stavljala *farbarska marama*, koja je bila od običnog platna koje se nosilo *farbaru* da ga *ofarba* u tamnoplavu ili crnu boju, te da utisne karakterističan, sitan uzorak (bijeli ili zeleni, na motiv cvjetova, *kruškica* ili *točkica*). Kasnije se koriste i druge kupovne marame tamnih boja.

Roklja

Procesija s kipom Gospe za blagdan Velike Gospe održavala se do poslije Drugoga svjetskog rata u Baču, Vajskoj i Plavni, a prestaje se održavati šezdesetih (u Baču) i sedamdesetih (u Plavni)³⁵ godina 20. stoljeća.³⁶ U ovoj procesiji sudjelovalo je šest mladih djevojaka, *gosponoše*, koje su nosile kip Gospe. U Baču su se one odijevale u svečanu djevojačku nošnju, a u Plavni u tzv. *roklju*, i to za vrijeme i poslije Drugoga svjetskog rata. Prema kazivanjima Evice Bartulov, koja je za potrebe kulturno umjetničkog društva istražila ovaj običaj, *gosponoše* su bile neudane djevojke od 15 godina, a koje je popisom predlagalo Pastoralno vijeće župne crkve. Sveukupno je bilo šest *gosponoša*, a sve djevojke su morale imati iste *roklje*.

Plavajnske *gosponoše* na noge su obuvale kukičane bijele *čarape* i na njih kupovne bijele cipele („sandale“). Donji dio sastojao se od dva para *dolnjih suknji*, krojene od tri metra bijelog šifona, obrubljene kukičanom *čipkom* koja se štirkala. Preko njih se oblačila gornja, glavna *suknja*, koja se i zvala *roklja*, krojena od bijelog šifona i na rubu *šlingana* bijelim koncem. Preko *roklje* se nosila *kecelja* (pregača)

³⁵ Prema Pelajić i Pelajić 2014, 40.

³⁶ Običaj je obnovljen u Plavni u djelatnostima lokalnog kulturno umjetničkog društva. Prema spomenici HKUPD-a „Matoš“ iz Plavnice, samo jedanput na godinu se mlade djevojke obuku u *gosponoše* i unesu kip Majke Božje u crkvu (Pelajić i Pelajić 2014, 41).

od šifona, također obrubljena *šlingom*. Gornji je dio bila *dereklijana košulja*, bez veza, koja je između pola rukava imala široki *neceraj* koji se štirkao, a na koji su se dodavale *taclije* s heklanom čipkom. Preko košulje odijevale su *prosluk*, krojen od *dereklije*, koji se zakopčao na prsima. Preko *košulje* i *prosluka* se stavljala marama od kupovnog bijelog tila, po kojem je i dobila naziv *tilangla*; ranije je bila od *neceraja*, s izvezenim dekoracijama. Stavljala se kao i velika *marama sa rojtama*, preko ramena da trokut izvezen zlatnom niti pada na leđa, a druga dva kraja su se umetala na *prosluk*. Konačno, djevojke su preko svega stavljale široku svilenu lentu, *pantliku*, sa na krajevima ušivenom heklanom *čipkom*, preko ramena na suprotni kuk gdje su se povezale *čiodicama* (iglicama); ona je prije Drugoga svjetskog rata bila crvena, no poslije njega svijetloplave boje, jer prema kazivanjima Evice Bartulov iz Plavne *Blažena Djeвица je nosila plavu boju, pa da na njen blagdan, Veliku Gospu, plava boja bude uklopita sa Majkom Božjom*.

Nakit

Glavni nakit Šokica u Baču i Vajskoj bili su zlatni kovani novac, (manji) *dukati* i (veći) *seferini*, nanizani na karakterističnom dugačkom zlatnom lancu, više puta omatanom da padaju na prsa. Nasuprot tome, u Plavni se za nakit češće koristi srebrni novac, *škudi*, nanizani na svijetloplave, ružičaste i crvene svilene *pantljike* (vrpce), rjeđe *dukati*, a *seferini* vrlo rijetko. Prema broju dukata, prema kazivanjima Stjepana Čobana iz Bača i Katice Barukčić iz Vajske, poznavalo se imovinsko stanje obitelji djevojke. U Plavni, prema kazivanju Kate Pelajić:

Bogate cure su imale po 20 ili 10 dukata. A siromašnije jedan ili tri, to je već bio kao srednji stalež. A većina nije imala uopće dukate, nego su koristili ili škude ili zamenu, neki aluminij.

Žene su također nosile i *bisere*, niske od obično bojanih staklenih zrnaca. *Minđuše* (naušnice) bile su od zlata, samo zlatni kolut ili na njega obješen *dukat*,³⁷ ili drugi *visuljak* od stakla. Štoviše, naušnice su bile toliko prisutne da, prema Kati Pelajić iz Plavne:

kažu da su (...) ženskoj djeci bušili uši odmah po rođenju, jer manje trpi bol, i uvlačili su končice. I onda se taj končić stalno pomerao da se ne bi inficiralo uho. Time su čuvali prostor za rupicu, kad budu u mogućnosti, da stave.

Katica Margetić istaknula je da se *dukat* znao umetnuti i u prsten, no druge su kazivačice rijetko spominjale prstenje. Prema kazivanjima Kate Pelajić iz Plavne, vjenčane burme su ponekad bile „imitacije“, tj. od drugih a ne plemenitih metala, ili bi se posuđivale za obred. Nakit se u Plavni i Vajskoj uglavnom kupovao u Vukovaru,³⁸ no oko Drugoga svjetskog rata su otvorene zlatarske radnje u Baču. K tome, kao ukrasi su se koristili i umjetni cvjetovi, *puketići*, a na svatovima se svatove kitilo ružmarinom, *muškatlom* (pelargonija) ili *asparagusom*.

³⁷ Katica Margetić iz Bača; Katica Barukčić iz Vajske.

³⁸ Ana Vujović – Vajska; Kata Pelajić – Plavna.

Karakteristično je za Plavnu da se nakit koristio i u odijevanju muškaraca. Muškarci, tj. momci u Plavni, osim *pučetima*, prsluk su povezivali i niskama *dukata* ili džepnim satom na lancu.³⁹

Češljanje i opremanje glave

Neudane su djevojke kosu plele u pletenice (*kike* ili *copove/cupove*) i nosile *vinac*, vijenčić od umjetnog, bijelog cvijeća. U vrijeme između dvaju svjetskih ratova mogao se kupiti *brener*, kakav je sačuvan u Plavni, koji se prema kazivanjima Kate Pelajić iz Plavne grijao na žaru da bi se njime *brenovala* kosa. U sačuvanom inventaru dućana roditelja Zvonimira Pelajića u Plavni, sačuvana je i mrežica za kosu u koju su se stavljali djevojački *cupovi*, a također i ukosnice i kopče.

Ženska oglavlja imala su bitnu ulogu u svakodnevnom označavanju žene kao udane, te posebnih razdoblja u njezinom životu. Oglavlja su stoga bili bitan rekvizit u svadbenim običajima u Baču, Plavni i Vajskoj. Kao dio svadbenih običaja bila je i svadbena večera u mladoženjinom domu, koja je uključivala da su nevjestu (sada već *snašu*) *presvlačili u drugu odeću i davali joj simbole udate žene* (Bosić 1992, 75).

Prema Mili Bosić, nevjesta je kosu češljala u pletenicu, a *preko sredine glave imala je venac od vešta[ć]kog cveća* (Ibid. 93). Ovo oglavlje, sačuvano tek na fotografijama, poput aureole je okruživalo lice glave, s dugim *treptama* od žice i ovješanim *biserima* oko uha, no dvadesetih godina se prestaje koristiti, te *umesto venca mlada nosi buket od veštačkog cveća sa bočnih strana glave ili venac oko glave od srme zlatne boje, koji pokriva pletenicu* (Ibid.). Dalje, prema Bosić, nakon *snašine igre*, *nevesta se presvlačila u drugu odeću, a „raskičivana“ joj je specijalno ukrašena glava. Dobijala je simbole udate žene, konđu i posebne kapice („burundžuk“, „kapicu“ ili „naglavalo“), kao i maramu kojom je pokrivala kosu jer posle udaje nikad više nije išla gologlava* (Ibid. 93-94). Odnosno, specifično za Bač, Vajsku i Plavnu Bosić napominje da je *snaša dobivala za svečane prilike burundžuk (...) ili kasnije, jednostavniji deo, tzv. zlatan vinac koji se stavljao preko pundže i crvene šamije* (Ibid. 94).

Ove podatke potvrdile su i moje kazivačice, uz pojedine napomene poput da su u Baču žene *dobijale na glavu kondžu i bile zavite u šamiju prije snašnog tanca* (Stanka Čoban iz Bača).

Udane žene u Baču, Bođanima, Vajskoj i Plavni glavu su uvijek opremale *kondžom i šamijom*.⁴⁰ Prema Stanki Čoban iz Bača i Kati Pelajić iz Plavne, na u pletenice sapletenu kosu su žene stavljale *kondžu*, konstrukciju od pruća divlje loze ili bršljana, koja se posebno plela, umatala u platno i prošivala, u karakterističan, potkovasti oblik. *Kondža* se stavljala na pletenice na zatiljku, uplitala u kosu i učvršćivala ukošnicama; na *kondžu* se stavljala *kapica* od *čistog* platna, koja se u kosu i na *kondžu* pričvršćivala koncem. Konačno, na *kapicu* se stavljala *šamija*, crno-crvena kupovna marama s otisnutim crnim dezenom tehnikom batika. *Kondža* i *šamija* vrlo jasno su naznačivali status udane žene.

³⁹ Marija Klinovski, Evica Bartulov, Kata Pelajić i Marica Andrić iz Plavne.

⁴⁰ Iznimno, kazivačica Juliška Segedi iz Bača šamiju naziva crno i crveno.

Brundžuk ili *burundžuk*⁴¹ kompleksno je i bogato ogavlje koje su nosile udane žene prvu godinu braka, tj. do rođenja prvog djeteta (Bosić, 1992, 95). *Brundžuk/burundžuk* su spominjale kazivačice iz Plavne i Bača, te kazivač iz Bođana,⁴² a o njemu znaju prema vlastitim istraživanjima i razgovorima sa starijim ženama, sjećanjima te fotografskim materijalima.⁴³ Fotografije žena s *brundžukom/burundžukom* na glavi većinom su iz razdoblja između dvaju svjetskih ratova, tj. ranih dvadesetih godina 20. stoljeća, kada se čini da se on prestaje nositi. Radi se o konstrukciji od sušenih grana topole koja se stavljala preko *šamije*: donji dio čini kockasta osnova koja se učvršćivala na glavu žene, a na kojoj je šira pravokutna ploha. Osnova od pruća bila je prekrivena jednom polom platna *dereklje*, koja je visjela sa strane; s prednje i stražnje strane bio je bogato ukrašen obješenim niskama umjetnih *bisera* i *trepta*, srebrnom ili zlatnom *srmom*, *tilom*, pravim ili umjetnim cvijećem; na uglovima su visjele šarene vunene *gombice* (cofleki) i plava pera, po dva na svakom kraju. Prema kazivanjima, *brundžuk/burundžuk* se nosio samo u osobito svečanim prigodama, a kazivačice su smatrale da se radi o tradiciji koju su Šokci donijeli iz Tuzle. Premda nijedan originalni primjerak nije sačuvan, prema izvornim fotografijama jedna je rekonstrukcija izvedena i čuva se u Posudionici i radionici narodnih nošnji u Zagrebu, a druga, koju je izradila Kata Pelajić, u kulturno umjetničkom društvu u Plavni.

Već dvadesetih godina *burundžuk* zamjenjuje *vinac* (Prilog 11.). Ovo jednostavnije ukrašno ogavlje naziva se također i *zlatni vinac*⁴⁴ ili *biserni vinac*.⁴⁵ Sastojao se od tri dijela – od dviju *grana* ili *listova* te *vinca* tipa dijademe,⁴⁶ kojeg Kata Pelajić iz Plavne naziva (*biserna*) *kruna*. Sastavni su dio i *visuljci*, obješeni na crvenoj traci (v. Prilog 11. desno), koji su se stavljali između *granallistova*, na čelo. Svi su dijelovi *vinca* rađeni od zlatne srme u vidu žice omatane na žičani okvir u obliku listova i polumjeseca, s plavim umecima od vune, papira ili stakla, koje Mira Milošević iz Bača naziva *trepta(j)* a Kata Pelajić iz Plavne *pupovi*. Dio ovog ogavlja su i *kvrcice*,⁴⁷ crno perje s patkovog repa, koje je često u korijenu povezano tkaninom, a koje se umetalo pod *šamiju* tako da perje ukrašava sljepoočnice žene. Cjeloviti *vinac* su na *kondžu*

⁴¹ Izraz *brundžuk* koristio se u Bođanima (prema Josipu Dumendžiću – Meštru) i Plavni, a *burundžuk* u Vajskoj i Baču. Naziv se koristi i u Monoštoru i Beregu te označava veo. Sam je naziv, prema Hrvatskom jezičnom portalu, turcizam koji dolazi od turske riječi *burundžuk* u značenju „fina tanka svilena prozirna tkanina“.

⁴² Stanka Čoban, Marija Vukotić i Kata Bandić iz Bača; Kata Pelajić, Evica Bartulov i Marica Andrić iz Plavne; Josip Dumendžić – Meštar iz Bođana.

⁴³ Kazivačice u Sonti izražavale su veliko nezadovoljstvo što je u muzeju u Novom Sadu izložena fotografija Šokice s *brundžukom* uz opis „Šokica iz Sonte“. Kazivačice su me više puta i zamolile da ispravim upravo ovaj navod, tvrdeći da se *brundžuk* nije nosio u Sonti; druge kazivačice iz Sonte su također tvrdile isto, a kazivačice u Baču i Plavni govorile su da je to karakteristično ogavlje za njihova mjesta. Po svemu sudeći, *brundžuk/burundžuk* nije se nosio u Sonti.

⁴⁴ Stanka Čoban, Mira Milošević i Marija Vukotić iz Bača; Katica Barukčić iz Vajske.

⁴⁵ Stanka Čoban iz Bača; Evica Barulov i Kata Pelajić iz Plavne.

⁴⁶ Stanka Čoban, Mira Milošević i Marija Vukotić iz Bača.

⁴⁷ Stanka Čoban iz Bača; Evica Bartulov i Kata Pelajić iz Plavne.

i *šamiju* žene nosile samo u prvoj godini braka u svečanim prilikama,⁴⁸ ali i poslije toga razdoblja u svečanim prilikama, primjerice za udaju djece ili kada bi bile *enge* u svatovima; ako bi ga nosile u drugim svečanim prilikama, nosile su samo *granellistove*. Prema kazivanjima, nevjeste su u svatovima nosile *granellistove*,⁴⁹ a cjeloviti *vinac* dobivale su zajedno sa *šamijom* prije, odnosno poslije *snašnog tanca* u svatovima.

Žene su na *šamiju* mogle staviti i *puketel/puketiće*, male bukete od umjetnog cvijeća (*veštačko cveće*), koji su prema kazivanjima Juliške Segedi i Stanke Čoban iz Bača došli tek kasnije, krajem Drugoga svjetskog rata.

Žene su svakodnevno povezivale različite marame. Kata Pelajić, koja je istraživala tu temu za potrebe kulturno umjetničkog društva u Plavni, napomenula je da su marame izvorno bile vunene i debele, kasnije su se radile tanje, već oko 1910. su bile uglavnom kupovne, a žene su na njih dodavale *rojte* (rese). Koristile su se već prema prilikama, no zimi uglavnom deblje baršunaste marame, a starije žene su nosile marame tamnijih boja, *tamnobraun* (tamnosmeđe) ili crne.⁵⁰ Osim *šamije* i marama za iskazivanje žalosti (*kajačice* u Plavni i *farbarske marame*), nisu imale posebne nazive već su nazivane prema platnu – *svilena*, *kašmarinska*, *plišana* itd. Prema tradicijskim pravilima, žene su se u te marame trebale *zaviti* (povezati) preko *šamije*, i to povezujući ih ispod brade. No, prema Kati Pelajić, u Plavni oko tridesetih godina 20. stoljeća žene su u svakodnevnom poslovanju povezivale marame bez *šamije*. U svim mjestima nakon Drugoga svjetskog rata većina žena je prestala nositi *šamije* osim tada starijih žena, a marame su se vezale ispod brade, da bi se prestale nositi pedesetih i šezdesetih godina, zajedno s napuštanjem nošnje. Štoviše, kazivačice su u svim mjestima isticale da je simbolično konačan rez s odijevanjem nošnje bio kada bi žene prestale nositi maramu te se počele šišati i frizirati kosu prema ondašnjoj modi.

Odijevanje muškaraca

Muška odjeća u Baču, Plavni i Vajskoj novijeg i starijeg vremenskog sloja sastojala se od tri osnovna dijela: šivanog odvojenog gornjeg dijela *košulje*, donjeg dijela *gaća* te krojenog *prusluka* (prsluka). Glavna je razlika između starijeg i novijeg vremenskog sloja u korištenom tkanju i ukrašavanju nošnje. Odjeća iz starijeg vremenskog sloja, do dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća, rađena je od *čistog* platna, bez veza i ukrašavanja, a oko Prvoga svjetskog rata muške su *gaće* do polovice potkoljenice. Glavna razlika nošnje iz novijeg vremenskog sloja je da se nošnja radi od *dereklije*, *košulje* su ukrašene *prsimom* (*opršnicom*) na prednjem stanu, koja su prvo izvezena izravno na tkanje, a onda ih mijenjaju *tkaneni prevjesi*. Kao i sa ženskom nošnjom, i muška svečana nošnja rađena je od *dereklije*.

⁴⁸ Stanka Čoban iz Bača; Kata Pelajić iz Plavne.

⁴⁹ Ove grane/listovi su vjerojatno buket od veštačkog cveća sa bočnih strana glave ili venac oko glave od srme zlatne boje koje spominje Bosić (1992, 93).

⁵⁰ Stanka Čoban i Marija Vukotić iz Bača; Kata Kelajić iz Plavne.

Svečane muške *gaće* od *dereklije* rađene su u različitim širinama – u *osam*, u *šest* ili u *četiri pole* (tj. po četiri, tri ili po dvije pole tkanja za svaku nogavicu)⁵¹ – a dužinom do pola gležnja. Jedina dekoracija svečanih *gaća* bila je kukičana *čipka* u obliku rozeta, škrobljena i glačana na *kalupe*, te prišivana na donji rub *gaća*.⁵²

Umjesto *gaća* muškarci su odijevali i *bričes*, *brič-pantalone* ili *pantalone* – hlače od kupovnog sukna, *štofa* ili *samta*. Premda su oko Prvoga svjetskog rata to bile uske hlače koje su pratile obrise noge, već dvadesetih godina radi se o jahaćim hlačama širokih bedara. Prema kazivanjima, *bričes* su za svečane prilike češće nosili stariji muškarci, ali i mladići koje se smatralo kicošima, a vezivalo ih se uz muškarce koji su imali konje za jahanje.

Gornji dio činila je *košulja* od *dereklije*, s uspravnim ili položenim ovratnikom, te na rukave prišivenim manžetnama od čistog platna. Ranije su *prsa* (*opravnica*) izvezena na *derekliji*, no kod kasnijih primjeraka radi se o pravokutnom komadu čistog platna, koji se ušivao na *košulju* ili pričvršćivao.⁵³ *Prsa* su često ukrašena svilovezom od *žive svile* u kombinaciji sa zlatovezom ili samo od zlatoveza, i to na motiv cvjetova i pupova ili grozdova, obrubljena bijelim *šlingom*. Katica Barukčić iz Vajske čuva rijetki primjerak na kojem je izvezeno ime njezina oca. Na manžetne su dodavani *zapunci* ili *zapunki*,⁵⁴ komadi čistog platna izvezeni svilovezom (sačuvani primjerci) ili zlatovezom (prema fotografijama) različitim tehnikama, tj. u istoj tehnici

Slika 5. Svečana muška odjeća novijeg vremenskog sloja. Na dereklijanim *gaćama* je ušivena čipka na motiv rozete, a na dereklijanoj *košulji* su *prsa* izvedena zlatovezom izravno na derekliji. Na fotografiji je prikazan i prusluk od molovane svile na plišane grane. Snimio Tomislav Augustinčić u Baču 2015. godine.

⁵¹ Prema kazivanjima, kao i sa širinom ženskih suknji, širinom *gaća* iskazivalo se bogatstvo obitelji. Što je momak bio bogatiji, inače je od četiri [pole], a što je bio prosećan je od tri pole (Evica Bartulov, Plavna). Međutim, kazivačice su također naglasile da su obično bile u tri pole, jer su veće bile nepraktične.

⁵² Prema kazivanjima Juliške Segedi u Baču, muške šokačke i mađarske *gaće* su se razlikovale upravo po tome: „Mađari su nosili šlingane (...), a Šokci su nosili sa heklanim čipkama“.

⁵³ Kazivačice su objašnjavale da su se *prsa* radila posebno kako bi ženama bilo lakše – Pa da [se lakše pere], i da se lakše skida. Jer ovo [prsa] se nije pralo, to bi popustilo [boju]. I tu, ovo žuto [zlatovez] bi kao pustilo boju (Katica Barukčić iz Vajske).

⁵⁴ Mira Milošević iz Bača; Katica Barukčić iz Vajske.

i na iste motive kao i *prsa*.⁵⁵ Na *bričes* se košulja mogla nositi *na polju* ili umetati u hlače, ali u slučaju *gaća*, ona se nosila preko njih.

Slika 6. Dereklijana košulja s *prsama*, zlatovez preko plavog platna. Vlasništvo Marije Klinovski iz Plavne. Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.

Prsluk – *prsluk*⁵⁶ ili *prosluk*⁵⁷ – bio je od kupovnog materijala: svile (*molovane svile na plišane grane*) ili *plišani* i izvezen mašinskim vezom *na grane* kod krojača. Prema kazivanju Evice Bartulov iz Plavne, *molovane su nosili mladi dečaci, crvene boje. A već momčići, kako su imali – zelene, braunske. Pretežno u Plavni su imali crvene boje, plavanska boja je crvena*. Prema kazivanju Mire Milošević iz Bača, *plišani prsluci s mašinskim vezom su se počeli nositi poslije Drugoga svjetskog rata, pedesetih godina, dok su prije toga bili neukrašeni. Prema istoj kazivačici, u Baču su prsluci od svile bili različitih boja, a često su žene parale svoje suknje kako bi izradile prsluke za sinove. Muški se prsluk nije kopčao*.

Konačno, muškarci su na glavi nosili kupovni šešir, tzv. *šokački šešir*, koji su u svečanim prilikama ukrašavali cvijećem koje se kačilo *čiodicama (iglicama)*, najčešće *muškatul* ili *muškatala* (cvijet pelargonije) i *asparagus* (*Asparagus densiflorus*).⁵⁸ Premda je Juliška Segedi iz Bača spomenula da su Šokci na šešir prišivali *seferin*, Mira

⁵⁵ Opet, karakterističan primjer je košulja sa zapunkima od industrijski proizvedenih traka zlatne srme, koju je prikazala Marija Klinovski (Slika 6), a koje je prema kazivanju prišila njena majka. Radi se o istoj košulji s ranije spomenutim *prsama* od plavog platna.

⁵⁶ Mira Milošević iz Bača; Katica Barukčić iz Vajske.

⁵⁷ Evica Bartulov i Marija Klinovski iz Plavne.

⁵⁸ Mira Milošević iz Bača; Kata Pelajić iz Plavne.

Milošević iz Bača i Evica Bartulov iz Plavne istaknule su da se koristilo samo svježe cvijeće. Prema kazivanjima Ane Vujović iz Vajske i Marije Klinovski iz Plavne, muškarci koji su se bavili lovom u šesir su dodavali i perje.

Obuća

I žene i muškarci u hladnije vrijeme tijekom godine nosili su pletene (*štrikane*) vunene čarape (*čarape*), dok su žene uz svečanu nošnju novijeg vremenskog sloja obuvale kukičane čarape.

Kao najrašireniju obuću kazivači su navodili *pepule*,⁵⁹ vunene papučiće pletene na pet igala, a koje su nosili i Mađari u Baču (prema kazivanju Juliške Segedi) te Slovaci u Selenči (prema kazivanju Ane Vujović).⁶⁰ *Pepule* su obuvali i muškarci i žene u svim lokalitetima, uz određenu razliku u kombiniranju boja ovisno o spolu i dobi. U Baču, *pepule* za mladiće bile su od vune tamnoplave ili tamnocrvene boje. Prema kazivanju Juliške Segedi iz Bača, koja i danas izrađuje *pepule*, *bila* (bijela), *kamen-plava* (svijetloplava) i *rozna* (ružičasta) vuna se nije koristila u izradi za muškarce, *zato što je to valjda ženska boja*. Jednako tako su Kata Pelajić i Evica Bartulov iz Plavne u kazivanjima napomenule da su *rozna* i *kamen-plava* smatrane *ženskim bojama* jer su bile asocirane uz lik Majke Božje. U Vajskoj *pepule* su uglavnom bile plave, tamnozeleno i crvene boje. U svim lokalitetima starije žene redovito su obuvale crno-crvene *pepule* (Prilog 12.), a jednobojno crne

kad su u koroti, i kad je Korizma, i kad su u godinama onda... nije bitno da li je žalost, jer više ne priliče im šarene, nego [žene] nose tamno (...) Kako idu godine, tako sve boje postaju zagasitije. (Kata Pelajić, Plavna)

Prema kazivanjima, kada bi žene isplele *pepule*, nosile su ih postolarima koji bi na njih nadošili kožnu ili platnenu potplatu. *Pepule* se nisu prale jer bi vuna pustila boju, te su umjesto toga samo četkane.

Pepule se zbog karakterističnosti često predstavljaju kao jedina tradicijska obuća. Danas se izrađuju u svim mjestima, većinom za individualne potrebe ili kao pokloni, te tako svaka kuća ima barem jedan par (Prilog 12.), a umanjene verzije na končanim vezicama ovješene su po retrovizorima automobila ili na tamburicama tamburaških sastava; poneke žene izrađuju i prodaju.

Unatoč njihovoj raširenosti, *pepule* nisu bile jedina obuća, te su se u kazivanjima povremeno pojavljivali prijepori o njihovoj raširenosti i ulozi, osobito glede prikazivanja tradicijske odjeće u scenskim nastupima kulturno umjetničkih društava i drugim prezentacijama tradicijske odjeće i kulture.

Kazivačica Juliška Segedi navodila je da su se u Baču *pepule* nosile na misu, na *igranke*, na gledanje nogometnih utakmica u mjestu, na blagdane, ljeti i zimi. Prema kazivanjima Marije Rajačić iz Vajske i Marije Vukotić iz Bača, *pepule* su se nosile

⁵⁹ Zvonko Tadijan (2011) ih pogrešno naziva papule. Prema kazivanjima Stanke Čoban i Mire Milošević u Baču, papula je posno jelo od graha koje se jede za vrijeme korizme.

⁶⁰ Selenča je selo sjeverozapadno od Bača, sa slovačkom nacionalnom manjinom.

ljeti i za manje svečane prilike, a zimi i za svečane prilike cipele na petu, kupovane kod postolara.

U Baču, Plavni i Vajskoj muškarci su nosili kožne *papuče* i *cokule* (drvene klompe). Kožni opanci su se nosili *samo na njiivu*,⁶¹ a njih i papuče izrađivali su opančari ili *šusteri* (postolari), a s bijelim vunenim čarapama na nogama ih nose muškarci iz svih lokaliteta na početku 20. stoljeća, premda su na mnogim fotografijama muškarci i bosu. *Cokule* su muškarci nosili zimi, ispunjene slamom.⁶²

Mira Milošević iz Bača, te Kata Pelajić i Evica Bartulov iz Plavne, na temelju svojih vlastitih istraživanja tradicijskog odijevanja, objasnile su da je obuća ovisila o financijskim mogućnostima – visoke kožne čizme s tvrdom ili mekom sarom, koje su se kupovale kod *šustera* (postolara) mogli su priuštiti *samo bogati* i *kicoši*. Kata Pelajić, na temelju njezinih istraživanja u Plavni, opisala je to ovako:

Ono što smo mi zabilježili, kako su nama prepričavali, prvo su bili kožni opanci (...) Baš kao obuća, baš opanak. (...) Nekad davno kožne opanke, pa posle kožne papuče, pa onda varijanta cipele i pepule. Cipele za svečanije, a pepule ovako. A sad čizme retko tko, tko je bio baš kicoš ovde kod nas (...) I papuče i pepule su [žene] imale pre. I opanke, isto. Ali kožne ... šivano i krojeno, malo lepše za muško.

Posuđivanje i darivanje odjeće

Posuđivanje pojedinih komada odjeće potvrđivale su sve kazivačice, dodajući da su se pojedini komadi posuđivali samo najbližima: *Pozajmljiš svom dobrom, drugarici, rodbini. Nije baš išlo, što kaže, baš po čitavom selu* (Kata Pejalić, Plavna). Čini se ipak da ova praksa nije bila osobito raširena i da se u Baču, Plavni i Vajskoj radilo prvenstveno o komadima kao što su marama ili pregača. Premda dozvoljeno, posuđivanje je bilo i predmet svojevrsnog ogovaranja, budući da se znalo *šta koja žena ima. I čim obuće [tuđe], [pričalo se] „to nije njezino, to nije njezino“*. *Onda je bilo tako* (Kata Bandić, Bač). Prema kazivanju Evice Bartulov, odjevni komadi su se posuđivali rodbini ili bi prijateljice posuđivale jedna drugoj. Ista je kazivačica istaknula da se takvo posuđivanje ogovaralo, osim za poklade: *Kad su poklade, onda se pozajmi, onda su [djevojke] želile da imaju nešto što ima druga, a nisu smele [inače], a taj dan se smilo pozajmit, i onda ne bi nitko ogovarao*.

Djeca obrtnika i roditelja koji su napustili nošnju često nisu imali vlastitu nošnju, te bi im je rođaci posuđivali za pojedine prigode; odnosno, *opremilo* bi ih se za prigodu. Kazivačice iz Bača i Plavne isticale su da se odjeća posuđivala samo za tu jednu priliku, kada bi se žena čija je odjeća bila *opremila* djevojku ili ženu, tj. pomogla u odijevanju. Kata Bandić iz Bača dala je i svoj vlastiti primjer – jer se njena majka *u haljini nosila*, a otac bio krojač, nije imala vlastite tradicijske odjeće pa ju je u odjeću koju je sveukupno pripremala oblačila žena iz bliže obitelji. Sličan primjer,

⁶¹ Marija Vukotić iz Bača; također Katica Barukčić iz Vajske.

⁶² Mira Milošević iz Bača; Katica Barukčić i Marica Rajačić iz Vajske.

*Prilog 1. Dereklja. Vlasništvo Ane Vujović iz Vajske.
Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.*

Prilog 2. Dio sačuvanog inventara iz prodavaonice roditelja Zvonimira Pelajića iz Plavne. Gore: drveni kalupi za utiskivanje motiva veza. Sredina: gumbi i kopče. Dolje lijevo: patenti marke Prym Zukunet. Dolje desno: kupovna šlinga. Snimio Tomislav Augustinčić u Plavni, 2016.

Prilog 3. Starovirski oplećak od čistog platna, vezen crnim koncem tehnikom napuštane pružanke, vlasništvo Stanke Čoban iz Bača. Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.

Prilog 4. Starovirski gornji skuti, vezeni motivom na pate, vlasništvo Evice Bartulov iz Plavne. Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.

*Prilog 5. Turska marama i sukneni prsluk iz Bača.
Vlasništvo Stanke Čoban iz Bača. Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.*

*Prilog 6. Lijevo: šljokani skuti (lijevi) i vezeni skuti (desno) iz Bača, vlasništvo Stanke Čoban iz Bača. Desno: Šljokani skuti bez porta, vlasništvo Katice Barukčić iz Vajske.
Snimio Tomislav Augustinčić 2016. godine.*

*Prilog 7. Motiv pauna izveden različitim tehnikama. Gore, primjerak s vezenih skuta iz Plavne (vez izvođen izravno na derekliju); dolje, primjerak s vezenih skuta iz Bača (vez izveden na komad čistog platna).
Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.*

Prilog 8. Lijevo šljokani skuti s portom izvedenim svilovezom, desno vezeni skuti. Izradila baka kazivačica Stanke Čoban i Mire Milošević u Baču. Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.

Prilog 9. Skuti sa zlatom. Lijevo, vlasništvo Evice Bartulov iz Plavne; desno, vlasništvo Marije Klinovski iz Plavne. Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.

Prilog 10. Lijevo, ruvo od lake svile. Desno, farbarska bluza i suknja (suknja je izvrnuta da se zaštiti materijal). Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.

Prilog 11. Vinac udete žene iz (lijevo) Bača i (sredina i desno) Plavne. Na sredini fotografije se vidi i šamija te kondža. Snimio Tomislav Augustinčić 2015. godine.

*Prilog 12. Pepule koje je izradila Juliška Segedi iz Bača.
Lijevo, šarene pepule za mlade, desno crno-crvene za starije.
Snimio Tomislav Augustinčić u Baču 2015. godine.*

mada kasniji, dala je i Marica Rajačić iz Vajske, koja je tijekom intervjua pokazivala fotografiju iz djetinjstva s prijateljicama, koje je njezina majka *opremila* u djevojačku svečanu nošnju, jer je one nisu imale.

Nošnja i drugi primjerci tekstila rijetko su se darivali, već su se izrađivali prvenstveno za obiteljske potrebe, a *opremanje* djece tradicijskom odjećom nije se smatralo darivanjem. Odjevni komadi su se nasljeđivali s koljena na koljeno ili su ih izrađivale majke za djecu.

Već je ranije naznačena uloga darivanja odjeće u svadbenim običajima bačkih Hrvata, tj. darivanje nevjeste odjećom koju će nositi na vjenčanju (Bosić 1992). Stjepan Beretić navodi i darivanje svatova košuljama (1987, 182), no kazivačice u Baču su komentirale da se radi o vrlo starom običaju koji se prestao prakticirati prije početka 20. stoljeća Unatoč tome što je običajima bilo određeno da će *snaša* dobiti *vjenčano* ili *svekrvino*⁶³ od *đuvegijinih* (mladoženjinih) roditelja, u vidu materijala ili sašivene odjeće, kazivačice su istaknule da su djevojke dobivale svečanu odjeću od svojih roditelja ako je ona bila bogatija. Prema kazivanjima, kuma je mladenki na svatovima obično darovala svilenu *kecelju* ili *maramu*.⁶⁴

Napuštanje nošnje

Napuštanje narodne nošnje i prelaženje na građansku odjeću u ovim lokalitetima tijekom 20. stoljeća možemo pratiti u dva karakteristična razdoblja. U razdoblju prije Drugoga svjetskog rata, kao prvoj fazi, napuštanje nošnje radi odijevanja u građansku odjeću povezivalo se s promjenom društvenog statusa. Nošnju su prvi napuštali muškarci, i to većinom obrtnici, trgovci i učitelji, no mnogi su se muškarci za svečane prilike odijevali u građansku odjeću a svakodnevno nosili nošnju.

Nošnja se prema kazivanjima prije Drugoga svjetskog rata zadržala među tzv. *paorima*, zemljoradničkim obiteljima. U ovom razdoblju, ipak, građanska odjeća živo ulazi u narodnu nošnju bačkih Hrvata Šokaca i utječe na njezino oblikovanje. U ovom razdoblju, žene koje bi se udale za obrtnika, *majstora*, nakon udaje su često napuštale nošnju i prelazile na građansko odijevanje; za te se žene govorilo da se *priopaćilal preopaćila*,⁶⁵ *premundurila*⁶⁶ ili *nosila se majstorski*. Kako se ovi izrazi nisu odnosili na muškarce, pokazuju svojevrsni dvostruki standard prema odijevanju žena, koje su prešle u viši društveni status, ali su tako „opacificale“, tj. nanosile zloću ili pakost.

Nakon Drugoga svjetskog rata napuštanje nošnje je bilo primjetnije i intenzivnije, a motivirano zbog više razloga. Bitan je upravo kontekst društvenih promjena u socijalističkoj Jugoslaviji, ponajviše provođenje modernizacije ruralnog krajolika i

⁶³ Kazivačice u Baču često su govorile svekrvino ruvo, unatoč tome što je, prema Mili Bosić, svekar kupovao to ruvo, a svekrva se pobrinula za šivanje.

⁶⁴ Stanka Čoban iz Bača; Kata Pelajić iz Plavne.

⁶⁵ Juliška Segedi i Kata Bandić iz Bača.

⁶⁶ Marica Andrić iz Plavne. Mundura je, prema Hrvatskom jezičnom portalu, zastarjela u značenju odjeća, pa bi premunduriti se značilo presvući se, promijeniti odjeću.

urbanizacije sela, kao i cenzure i (zbog toga) postupnog prestanka održavanja većine javnih vjerskih običaja. Samo razdoblje Drugoga svjetskog rata, barem u pogledu narodne nošnje, nije bilo toliko ekonomski potresno koliko poslijeratna nestašica kao i društvene promjene uslijed agrarne reforme i preraspodjele zemlje kao i okupljanja poljoprivrednih dobara u zadruge. Ipak, većina kazivačica kao prvi razlog navodila je pragmatične razloge – nepraktičnost nošnje u svakodnevnom kretanju i odijevanju, nepraktičnost napora i rada da se napravi a onda i u njezinom održavanju i čuvanju⁶⁷ – kao i veću prisutnost, dostupnost, praktičnost i ekonomsku povoljnost industrijske, konfekcijske odjeće vrlo brzo nakon Drugoga svjetskog rata. Dugoročne je učinke imao i širi kontekst poslijeratne Jugoslavije – promjene u etničkim slikama sela uslijed poslijeratnih kolonizacija u Vojvodini, do tada rjeđi a sada učestaliji međuetnički brakovi u kojima se djeci nije prenosila lokalna (sub)etnička tradicijska kultura; odlazak na rad u inozemstvo te općenito povećanje ekonomskog standarda. Svakako su bitne i promjene stavova, aktivnosti i poslova žena. Vrijedi navesti i prirodne katastrofe poput poplave Dunava 1965. godine, koja je u Plavni uništila mnogo nošnje i ekonomski potresla selo.

Kazivačice rođene prije i tijekom Drugoga svjetskog rata, kao i njihove majke koje su napuštale tradicijsku odjeću, odijevale su se u suvremenu krojenu odjeću, „haljine“, ali ipak prema tradicijskim obrascima – u suknje i bluze, uvijek po kući s pregačom; i danas te kazivačice vežu marame, premda naglašavaju da je to jer „nema ju frizuru“. Majka kazivačica Stanke Čoban i Mire Milošević, Marta (r. Šamanović) Filipović, tradicijsku je odjeću nosila do 1977./78., a nakon toga „redovnu haljinu“, ali uvijek s maramom na glavi. Sedamdesete i osamdesete godine 20. stoljeća čine se kao kraj druge faze. Kata Pelajić i Marica Andrić iz Plavne istaknule su sedamdesete godine ujedno kao prekretnicu u odijevanju u „haljine“ prema tradicijskim obrascima. Starije žene su se i dalje odijevale u suknje koje su bile duge do gležnjeva, no početkom sedamdesetih svoje suknje režu do sredine potkoljenice. Prema Kati Pelajić, ovo je možda imalo veze s Hrvatskim proljećem 1971. godine, te se sjeća da su u školama i javno ismijavane starije žene koje su imale suknje „do poda“.

Zaključak

U ovom radu nastojao sam dopuniti dosadašnje spoznaje o narodnoj nošnji bačkih Hrvata Šokaca prikazom promjene u izradi i ukrašavanju suvrstica narodne nošnje i njezina odijevanja, kao i razlike u odijevanju prema privatnom i javnom prostoru, spolu, dobi, društvenom statusu ili zanimanju, posebnim prigodama tijekom godine, obuhvaćajući time i izradu nošnje, te promjene u izradi, stilu i funkciji odijevanja. Nastojao sam, što je točnije moguće, vremenski i prostorno smjestiti ove pojave.

U kontekstu lokalnih specifičnosti u društvenom i ekonomskom životu obitelji bačkih Hrvata Šokaca, koje tek iziskuju pozorno istraživanje i analizu, žene su

⁶⁷ Marica Rajačić iz Vajske istaknula je da su upravo napor i briga za čuvanje i održavanje, redovito pranje i peglanje tradicijske odjeće bili razlozi zašto je nakon više desetljeća čuvanja tradicijske odjeće odlučila je darovati.

bile glavne stvarateljice nošnje, a etnografska građa i sačuvana nošnja govori o kreativnosti, umješnosti i domišljatosti tih žena. *Starovirska* nošnja je suvrstica starijeg vremenskog sloja, koja je početkom 20. stoljeća jedina korištena suvrstica nošnje. Dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća na osnovi *starovirske* nošnje, a upotrebom novih tehnika tkanja i ukrašavanja, pojavljuju se dvije suvrstice novijeg vremenskog sloja. Prva je svečana djevojačka nošnja, s tri modela ukrašavanja donjeg dijela nošnje. Druga je svečana nošnja udane žene. Svečana oglašlja udanih žena, koje su svakodnevno glavu povezivale maramama, također su se mijenjale tijekom prve polovice 20. stoljeća: vijenac od srme i *burundžuk* koriste se dvadesetih godina, a dvadesetih godina izrađuje se trodijelni *zlatni vinac*. Od tridesetih godina izrađuje se tzv. *ruvo*, odjeća od industrijskog platna krojena po uzoru na građansku odjeću, a koja od četrdesetih i pedesetih istiskuje ostale suvrstice nošnje. Muška nošnja ostaje tipološki ista, premda se koriste nova platna, a vrlo rano muškarci preuzimaju elemente iz građanske odjeće, a onda i u potpunosti prelaze na građansku odjeću. Dok je u razdoblju prije Drugoga svjetskog rata napuštanje nošnje bilo sporadično i povezano s promjenom društvenog statusa, u socijalističkoj Jugoslaviji je ono primjetnije i intenzivnije, a motivirano širim društvenim procesima i individualnim odlukama.

Narodna nošnja imala je bitnu ulogu u lokalnoj i regionalnoj zajednici – izražavala je raznolike društvene statuse i identitete u javnom i privatnom prostoru u zajednici i u različitim prilikama života pojedinaca i prilika u običajnom i crkvenom kalendaru. Ona je danas jedan od glavnih elemenata tradicijske kulture koji se čuva i pamti, te predstavlja samoj zajednici ali i drugima na folklornim smotrama i u okviru ruralnog turizma.

Literatura:

- Beretić, Stjepan. 1987. Svadba u Baču. *Subotička Danica. Kalendar za 1987. god.* 177-198.
- Bonifačić, Vjera. 1997. O polisistemske teoriji, folklorizmu i suvremenim pristupima istraživanju teksta. *Narodna umjetnost* 34(2):137-151.
- Bosić, Mila. 1992. *Ženidbeni običaji Šokaca Hrvata u Bačkoj*. Novi Sad: Vojvođanski muzej u Novom Sadu.
- Forjan, Josip. 2006. *Tradicijsko odijevanje Hrvata Šokaca u Srijemu i Bačkoj*. Zagreb: Zagreb: Međunarodni centar za usluge u kulturi, Posudionica i radionica narodnih nošnji.
- Forjan, Josip. 2007. Tradicijsko odijevanje Hrvata Šokaca u Bačkoj. U: Zdenka Lechner, M. Grgurovac (ur.). *Šokadija i Šokci 2: Život i običaji*. Vinkovci: SN „Privlačica“. 480-495.
- Muraj, Aleksandra. 1998. Odijevanje. U: Josip Bratulić, Jelena Hekman (ur.). Serijal Hrvatska, Miro A. Mihovilović (ur.). *Etnografija: Svagdan i blagdan hrvatskoga puka* Zagreb: Matica Hrvatska. 109-150.
- Pelajić, Kata i Pelajić, Zvonimir. 2014. *Hrvatsko kulturno-umjetničko prosvjetno društvo „Matoš“ Plavna* (2008.–2013.). *Monografija u povodu pete obljetnice postojanja i rada udruge. Plavna: HKUPD „Matoš“ Plavna.*

- Radauš Ribarić, Jelka. 1975. *Narodna nošnja Hrvatske*. Zagreb: Spektar.
- Radić, Antun. 1997. [1987] *Osnova za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. Zagreb: Dom Svijet.
- Schneider, Jane. 1987. The Anthropology of Cloth. *Annual Review of Anthropology* 16:409-448.
- Sekulić, Ante. 1993. Bački i baranjski Hrvati (Šokci). U: Ante Sekulić (ur.). *Slavonija, Srijem, Baranja i Bačka*. Zagreb: Matica Hrvatska. 70-90.
- Šabić, Vlasta. 2007 [2002]. Ruho iz Etnografskog odjela Muzeja Slavonije. U: Zdenka Lechner, M. Grgurogac (ur.). *Šokadija i Šokci, 2: Život i običaji* Vinkovci: SN Privlačica Vinkovci. 392-402
- Šeremešić, Marija. 2003. Dukat ravnice. O Hrvatima Šokcima. U: Čota Antonija i Šeremešić Marija. *Dukat ravnice. O Bunjevcima i Šokcima Sombora i okolice*. Sombor: HKDU „Vladimir Nazor“, 131-216.
- Tadijan, Zvonko. 2011. *Šokačke narodne nošnje u Bačkoj*. Sonta: Kulturno-prosvjetna zajednica Hrvata „Šokadija“.

Popis kazivača:

Bač:

- Kata (r. Topalić) Bandić; (Patkova), rođena u Baču 1939., živi u Baču
- Stanka (r. Filipović) Čoban; (Šerićeva), rođena u Baču, 1952., živi u Baču
- Stjepan Čoban; rođen u Baču, 1953., živi u Baču
- Katica (r. Kovačević) Margetić; (po mužu – Cojinka), rođena u Vukovaru 1956, živi u Baču
- Mira (r. Filipović) Milošević; (Šerićeva), rođena u Baču 1950., živi u Baču
- Marija Vuković; rođena u Baču 1958., živi u Baču
- Juliška (r. Sabo) Segedi; rođena u Plavni 1937., živi u Baču

Plavna:

- Evica (r. Kovač) Bartulov; (Kovarceva), rođena u Tordincima (Hrvatska) 1968. godine; živi u Plavni
- Marija (r. Pakledinac) Klinovski („Bugarova“), rođena u Plavni 1938., živi u Plavni
- Kata Pelajić, rođena 1961. u Plavni („Zovakova“), živi u Plavni
- Zvonimir Pelajić, rođen 1950. u Plavni, umro 2016.
- Marija Andrić, („Toninova“) rođena u Plavni 1954., živi u Plavni

Vajska:

- Katica (r. Lutrov) Barukčić; (Šargina), rođena 1964.; živi u Vajskoj
- Marica (r. Ištakov) Rajačić; (Živkova), rođena 1935. u Vajskoj; živi u Vajskoj
- Ana Vujović; rođena 1948. u Vajskoj; živi u Vajskoj

Bođani:

- Josip Dumendžić „Meštar“; (Cecini), rođen u Bođanima 1951.; živi u Bođanima

Summary

Folk costumes of the Sokci Croats from Backa in Bac, Vajska and Plavna

This work presents the changes in the making, decorating and dressing of men's and women's folk costume of the Sokci Croats in Backa from the villages of Bac, Vajska, Plavna and Bodjani, that occurred in the period from the 1920s to the 1950s. The paper presents how textiles were made, and then continues to describe children's, women's and men's clothing. Within the two temporal layers of folk costume, one can distinguish several types of women's folk attire: the older starovirsko type, and newer, ceremonial and festal type with its two subtypes that emerged in the 1920s and 1930s. Starting with the 1930s, Sokci developed the ruvo, a type of folk costume modelled after the citizens' clothes. Before the Second World War abandoning the folk costume in favour of citizens' clothes had been sporadic among the Sokci Croats, associated with status changes of the individual. After the Second World War, the abandoning of the folk costume was more frequent, motivated by individual pragmatic choices within the wider social processes and politics of the socialist Yugoslavia. Today, the folk costume is used as an indicator of Sokci Croats identity.

Keywords: folk costume, Sokci Croats, Bac, Vajska, Plavna